

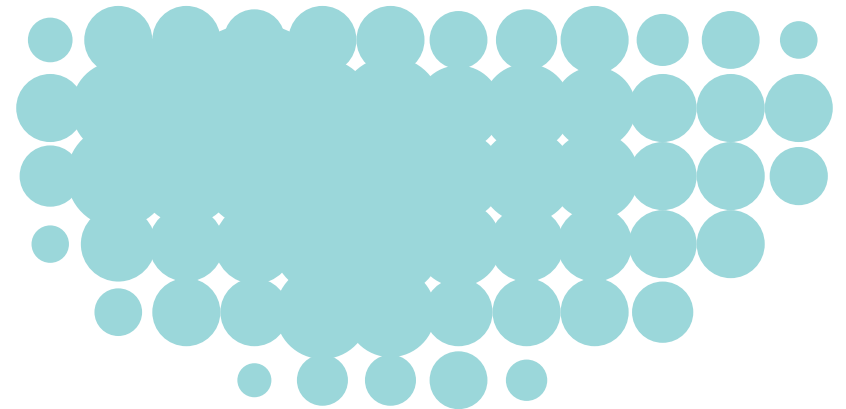
Kognícia v morálnom správaní

Josef Dolista
Edícia kognitívne štúdia
fftu

Kognícia v morálnom správaní

Josef Dolista
Edícia kognitívne štúdia
fftu

Recenzenti

Prof. PhDr. Silvia Gáliková, CSc.,
RNDr. Mgr., Reginald Adrián Slavkovský, PhD.

Edičná rada

Doc. Andrej Démuth, Trnavská univerzita
Prof. Josef Dolista, Trnavská univerzita
Prof. Silvia Gáliková, Trnavská univerzita
Prof. Peter Gärdenfors, Lunds Universitet
Dr. Richard Gray, Cardiff University
Doc. Marek Petrů, Univerzita Palackého, Olomouc
Dr. Adrián Slavkovský, Trnavská univerzita

Vydanie tejto vysokoškolskej učebnice vzniklo v rámci riešenia projektu *Inovatívne formy vzdelávania v transformujúcom sa univerzitnom vzdelávaní* (ITMS kód projektu 26110230028) – Príprava študijného programu *Kognitívne štúdiá*, ktorý podporila Európska únia prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu a MŠVV SR v rámci Operačného programu vzdelávanie. Text vznikol v Centre kognitívnych štúdií na Katedre filozofie Filozofickej fakulty v Trnave.

fftu

© Josef Dolista, 2013
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013
ISBN 978-80-8082-626-0

Obsah

Úvod	7
1. Začiatky kognitívnej vedy	9
2. Členenie filozofickej etiky	14
3. Poznatky o morálnom správaní v staroveku	18
4. Poznatky o morálnom správaní v stredoveku	26
5. Poznatky o morálnom správaní v novoveku	29
6. Poznatky o morálnej empirickej tradícii	39
7. Poznatky o morálnej filozofickej tradícii v osvietenstve	44
8. Poznatky o etike v poňatí I. Kanta a G. W. F. Hegela	48
9. Poznatky o etike v čase romantizmu	54
10. Poznatky o etike v poňatí F. Nietzscheho a nemeckej filozofickej tradície	58
11. Poznatky o etike v poňatí francúzskej filozofickej tradície	63
12. Kľúčové pojmy v etike	66
Záver	71

Úvod

Etika ako filozofický odbor prešiel v dejinách množstvom premien (Remišová 2008). Súčasná filozofická etika berie ohľad na výsledky ďalších vied, ako sú napr. psychológia, neurológia, genetika, pedagogika, teória hier (Démuth, 2013, 73-77), právo a psychiatria. Etika sa tak stala medziodborovou disciplínou. V krajinách so silnou kresťanskou tradíciou sa musí brať do úvahy aj teologická etika. Etika je významnou disciplínou, pretože bez nej stráca človek základnú hodnotovú orientáciu.

Je nutné rozlíšiť súčasnú aktuálnu odbornú diskusiu v odbore od klasickej prezentácie filozofickej etiky. Predložená publikácia je obmedzená stránkami podľa normy danej zadávateľom, preto ponúka iba náhľad do jednotlivých etických problematik a dáva podnet pre ďalšie bádanie študentov na vysokej škole. Na niektorých miestach sú ponúkané iba heslá k štúdiu, pretože nebolo možné postupovať inak. V texte uvedená literatúra môže slúžiť študentom na štandardné štúdium filozofickej etiky. Etika sa väčšinou chápe ako štúdium kritérií, ktoré pomáhajú rozlišovať dobro a zlo. Dnes vidíme množstvo problémov (napr. v genetike), ktoré nedovoľujú rýchle černo-biele videnie sveta. Nevieme ponúknuť jednoduché správne odpovede na množstvo čiastkových morálnych otázok. Etika tiež vyžaduje čas, v ktorom sa preukáže, či zastávané etické teórie boli dobre odôvodnené alebo nie. Etik svoje poznatky čerpá z filozofickej tradície minulých generácií, z diel významných mysliteľov a dnes z medziodborového štúdia. *Dnešná doba vyžaduje reflexiu etického pluralizmu s otázkou jeho legitimacy alebo jeho*

relativity a dostatočnosti zdôvodnenia. Etika sa nikdy nestane dik-tátom voči druhým, významná je jej *akceptácia spoločnosťou*. Etika *súvisí s poznáním* (kognícia) seba samého, s poznáním sveta a mno-hými ďalšími súvislosťami v oblasti nášho poznania vrátane po-znatkov *slobodnej voľby* jednotlivca i spoločnosti. Jestvujú rôzne prístupy k riešeniu gnozeologických otázok, ktoré sledovala antika, stredovek, renesančná doba, novovek a zároveň súčasní autori.

Všetci sa postupne v dejinnom kontexte usilujú o vierohodnú interpretáciu poznania skutočnosti a pritom nadväzujú na svo-jich predchodcov a súčasníkov. Výnimku tvorí obdobie klasickej antickej filozofie, ktoré vytvorilo prostredníctvom starovekých bádateľov, mysliteľov prvé poznatky o gnozeológii v medziach svojich možností, napr. hľadanie podstaty sveta a jeho pôvod, vý-znam a schopnosť človeka poznať a formulovať názory a myšlien-ky do ucelenej teórie možno pre budúce generácie ako odkaz a zá-roveň výzvu konkrétneho obdobia vo vývoji ľudskej pospolitosti. Skutočnosť, že sa ich odkaz nestratil, ale sa stal podstatným mo-mentom pre všetkých nasledujúcich mysliteľov, je zrejmé z dejín európskeho filozofického myslenia až do súčasnosti. O dôležitosti teórií poznania svedčí i to, že v súčasnosti používame pre jednotli-vé geografické oblasti terminologickú diferenciaciu. Okrem známej gnozeológie používa napr. anglosaský svet pojem epistemológia, germanofónna oblasť využíva aj pojem noetika. Z pohľadu filozofie dejín je veľmi zaujímavé sledovať závery rôznych gnozeológií od Platóna až po súčasné závery v podaní napr. M. Heideggera.

Predložený text Kognícia v morálnom správaní poukazuje na dôležitosť vzťahu medzi morálkou a ľudskou činnosťou, ko-naním v etickej dimenzii. Text je zameraný na jestvujúce odlišné a pritom na seba nadväzujúce názory filozofov, ktorí sa zaoberajú otázkou poznania (kognícia) v morálnom správaní.

1. Začiatky kognitívnej vedy

Kľúčové slová: *veda, etika, interdisciplinarita, poznanie*

Ľudská spoločnosť prešla od svojho vzniku zložitým a postupným vývojom. V tomto vývoji môžeme zachytiť premeny, ktoré boli v niektorom období prospešné a v inom zase škodlivé a stagnujúce. V celej evolúcii je zreteľný rys sebazachovania ľudského pokolenia. V rôznych dobách je možné vidieť úsilie jedincov alebo skupín o po-znanie vlastných možností s cieľom vytvoriť teoretický potenciál v oblasti vedy. Túto spoločenskú snahu dopĺňa kultúrna zrelosť spoločností a najmä výnimočných jedincov, ktorí si dokázali uve-domiť význam pokroku a obohatili tak vedu a myslenie o nové pro-gresívne poznatky. Tento akt sa vzťahuje na vedu ako celok.

Veda má svoje špecifiká. S Baconom môžeme vedu rozdeliť na humanitnú a exaktnú. V rámci jeho klasifikácie je možné hovo-riť o jednotlivých vedných odboroch, ktoré sa navyše pokúsil vyčle-niť a poukázať na zakladateľa týchto vied. Nesmieme tiež zabud-núť na tradičnú klasifikáciu vedy od Aristotela, ktorý vytvoril prvé klasifikácie vied. Dlho môžeme v našom texte hovoriť o koryfejoch európskej vedy, výsledkoch vedy a prospechu výsledkov vedecké-ho skúmania.

V predhovore k českému vydaniu knihy P. Thagarda (2001) je uvedený: „Vznik kognitívnej vedy na konci 20. storočia je priamym dôsledkom rozvoja vzájomnej interakcie, ale i stretov niekoľkých na prvý pohľad možno nesúvisiacich vedných disciplín, väčšinou zrodených v práve skončenom storočí. Pri zrode a počiatkochom

rozvoji kognitívnej vedy sa presadila snaha tieto disciplíny nielen usporiadať jednu vedľa druhej, ale produktívne ich prepojiť tak, aby z ich vzájomnej interakcie vzišlo nové poznanie“ (Thagard, 2001, 7).

S touto skutočnosťou sa dá súhlasiť. Ide o dôsledné prepojenie disciplín, ktoré dosahovali svoj úspech už na konci 19. storočia. Išlo o psychológiu (experimentálnu psychológiu, ktorá má svoje korene v roku 1879 v Lipsku), ďalej o filozofiu a exaktné vedy, ktoré vyústili do mnohých lekárskejších odborov, kybernetiky, biológie a i.

Veda ako systém poznatkov z daného odboru má svoju terminológiu, hranice nadobudnutých znalostí a taktiež svoju dejinnú tradíciu. Najstarší systém poznatkov a teórií o svete, človeku a prírode ponúka práve filozofia, od ktorej sa na konci 19. storočia oddeľuje psychológia ako vedný odbor. Súčasne dochádza k expanzii prírodných vied, ktoré pre celé ďalšie obdobie stanovili kritériá vedeckosti a poznania. Thagard vo svojej knihe hovorí o tom, že: „Kognitívna veda je interdisciplinárnou aktivitou zaoberajúca sa myslením a inteligenciou a zahrňujúca filozofiu, psychológiu (SLABY, J., STEPHAN, A. a kol., 2011), umelú inteligenciu, neurovedy, lingvistiku a antropológiu. Podobu vednej disciplíny dostala v polovici sedemdesiatych rokov so vznikom Spoločnosti pre kognitívnu vedu (...) a založením časopisu Cognitive Science“ (Thagard, 2001, 11).

Ak sa pohybujeme na úrovni kognitívnej vedy, riešime tým otázky myslenia a poznávacích procesov. Už Sokratove myslenie sa stalo základom pre tzv. sokratovské školy a jeho najvýznamnejšieho žiaka Platóna. Sokrates tvrdil, že človek má vo svojej moci dušu a hlavnou úlohou poznania je sebaopoznanie. Odtiaľ pramení známy Sokratov výrok: Poznaj sám seba. „Poznanie je zistenie všeobecného pre celý rad vecí. Poznanie je teda pojem predmetu a dosahuje sa definíciou pojmu. Táto definícia je zvlášť dôležitá v etike. Podľa Sokrata nielen každé zvláštne správanie má byť riadené známym účelom, ale má existovať jeden všeobecný a najvyšší účel, ktorému sú podriadené všetky jednotlivé účely a ktorý je najvyšším absolútnym dobrom.“ (1976, 60)

Sokratova etika je zameraná na správanie, ktoré vychádza z poznania a cnostného konania. „Správanie človeka je určované tým,

ako chápe ušľachtilosť a dobro, nie je taký človek, ktorý, aj keď vie, že môže urobiť niečo lepšie, začal by robiť niečo horšie“ (kol., 1976, 60).

Sokratov odkaz zostal námetom pre ďalšie generácie a to i z pozície filozofického myslenia. Hlavný problém Sokratovho myslenia spočíva v sebaopoznaní. Odmietnutím poznania vonkajšieho sveta nastavil Sokrates pre svojich žiakov i problém spôsobu sebaopoznania. V múdrosti spočíva dokonalé poznanie, ktoré smeruje človeka k poznaniu morálneho správania, ktoré je riadené svojím účelom. Všetko tak smeruje k najvyššiemu dobru. K nemu človek prichádza od poznania cností (arété) cez daimonion (akýsi vnútorný varovný hlas, ktorý má každý človek) až postupne k blaženosti (eudaimonii) ako najvyššiemu účelu.

Ako uvádza Thagard: „Pokusy o pochopenie toho, čo je myseľ a ako funguje, môžeme vystopovať prinajmenšom do doby hellenistickej, k Platónovi, Aristotelovi a ďalším filozofom, ktorí sa zaoberali podstatou ľudského poznania. Platón predpokladal, že najdôležitejšie znalosti pochádzajú z vrozených pojmov, ktoré sú nám vlastné nezávisle od zmyslovej skúsenosti (napríklad česť). Od neho sa odvíja tradícia racionalizmu, ktorému je vlastné presvedčenie, že k poznatkom sa dá dospieť premýšľaním a usudzovaním; jeho najvýznamnejšími novovekými predstaviteľmi boli Descartes a Leibniz. Aristoteles naproti tomu odvodzoval poznatky (napríklad, že všetci ľudia sú smrteľní) od pravidiel získaných skúsenosťou. Tento prístup, ktorého novovekými predstaviteľmi sú napríklad Locke a Hume, sa nazýva empirizmus. V 18. storočí sa o zjednotenie oboch prúdov pokúsil Kant; predpokladal, že ľudské poznanie je výsledkom ako zmyslových skúseností, tak vrozených schopností mysle.“ (Thagard, 2001, 20)

Týmto príkladom je uvedená aj tá skutočnosť, že ľudský rozum je ovplyvňovaný nadobudnutou skúsenosťou a zároveň je v ňom uložený systém vrozených procesov, ktoré sú človeku dané momentom narodenia. O tom je aj celý vývoj ľudského konania.

F. Furger vo svojej knihe konštatuje: „Poznaj sám seba – táto od raných dôb západnej duchovnosti živá požiadavka vedie človeka

nielen k poznaniu vlastnej bytosti ako existencie telesno-duchovnej a vzťahnutej na spoločenskú, ale ukazuje túto existenciu súčasne navzdory početným materiálnym a sociálnym danostiam, ktoré ju určujú – ako požiadavku uloženú vlastnému slobodnému formovaniu“ (Furger, 2003, 10). Tým je však povedané aj to, že človek sa postupne zdokonaľuje a jeho mravné schopnosti sa odrážajú v rovine protikladného správania. Je jasné, že jeho schopnosti sú obmedzené jeho vlastnou nedokonalosťou a úsilím stať sa mravne dokonalým a sebestačným. To všetko má vplyv na jeho cit, svedomie, schopnosti a slobodné prejavy, ktoré súvisia s psychikou a rozumom. V sociálnom prostredí sa človek stáva zajatcom užívaných noriem a ich aplikovaní v spoločenskom živote. Normy vychádzajúce z mravnej skúsenosti sú ovplyvniteľné samotným človekom a spoločenskými mravmi.

„Hoci je zo základného etického princípu evanjelia, teda z lásky k blížnemu“, uvádza Furger, „ako nutného korelátu lásky k Bohu, kresťanstvu akýkoľvek egocentrizmus cudzí, a mohli by sme dokonca označiť sebestvo ako spoločensky medziludskú vypínavosť za vlastné znamenie hriechu, nie je tým vôbec vylúčená dobre usporiadaná sebaláska.“ (Furger, 2003, 17)

Človek je schopný seberealizácie len v spoločenstve s druhými. Koná vo svoj prospech a mal by dbať i o to, aby neohrozil svojím konaním pozíciu druhého človeka, neublížil mu vedome a cielene. Človek je na tomto svete zaviazaný Bohu za svoj život, o ktorý sa musí starať a ctiť všetko živé. Život musí byť prežívaný v láske, pochopení a tolerancii k svojim blízkym. Je zrejmé, že v ľudskom živote vystupujú, v určitých obdobiach silne individualistické záujmy a človek sa usiluje presadzovať svoju osobnosť v záujme úspechu a seberealizácie.

Veda dosiahla svoje úspechy na základe kognitívneho spôsobu mravného života spoločnosti. Celý proces sa začal pred viac než dvomi tisícami rokov v kolíske európskej vzdelanosti, v Grécku. To sa stalo vzorom pre niekoľko desiatok ďalších generácií, ktoré mali svojich velikánov. Všetkým týmto jedincom vďačíme za poznatky,

ktoré môžeme dnes študovať, čítať v pramennej literatúre a komparovať aj z hľadiska času a čiastkových záverov teoretického bádania. K faktickému rozdeleniu vedných disciplín došlo po veľmi zdĺhavej ceste, ktorá predstavovala seberealizáciu kultúrnych fenoménov, jedincov a rôznych škôl. Zjavné však zostáva, že z kolisky vedy sa vedecké poznanie rozširuje do celej Európy a vzťahuje sa na široké spektrum ľudskej tvorivej činnosti vzhľadom na morálne správanie.

Filozofické aplikácie môžeme chápať v dialógu s psychológiou a s prírodnými vedami, kde sa pýtame po vedeckom rozvoji v oblastiach, ako sú počítačové vedy a neurovedy.

Filozofické otázky môžu byť nasledovné:

Čím je ovplyvňované ľudské správanie? Aký vzťah má psychológia k etickému hodnoteniu?

Sú hodnoty a zmysel života dané čisto mozgovou činnosťou? Akú úlohu zohrávajú emócie v mravnom konaní?

Odporúčaná literatúra k štúdiu

ACHIM, S.: *Emergenz. Von der Unvorhersagbarkeit zur Selbstorganisation. (Theorie & Analyse / Theory & Analysis, Band 2)*. Dresden, München : Dresden University Press, 1999. 2. Aufl. Paderborn : mentis, 2005.

THAGARD, P. (ed.): *Philosophy of Psychology and Cognitive Science*. Amsterdam : Elsevier, 2007.

2. Členenie filozofickej etiky

Kľúčové slová: *Štruktúry etiky, prehľady, nové podnety pre etiku, jednotliví autori*

Herlinde Pauer-Studer (2010) prehľadné člení etiku vhodným spôsobom pre študujúcich v základnom kurze:

Začína vysvetľovaním normatívnej etiky a metaetiky, poukazuje na najdôležitejšie normatívne a etické teórie, rozlišuje individuálnu a sociálnu morálku, poukazuje na vzťah etiky a náboženstva, na normatívnu a aplikovanú etiku a na hodnotový etický pluralizmus.

V ďalšom kroku sa zaoberá etikou v poňatí Kanta.

Vysvetľuje utilitarizmus a nadväzuje potom na etiku cností.

Vysvetľuje „kontraktualizmus“.

Prezentuje feministickú etiku.

Poukazuje na ambivalenciu normatívnej etiky a ponúka príklad Nietzscheho poňatia morálky.

Ukončuje prehľad etiky kapitolou metaetiky.

Nicolai Hartman (2002) člení svoju prácu na sedem základných kapitol:

- a) Kontemplatívna a normatívna etika.
- b) Mnoho morálok a jednota etiky.
- c) Scestie filozofickej etiky.
- d) Kantova etika.
- e) O podstate etických hodnôt.

f) O podstate vlastníctva.

g) Metafyzické výhľady.

Každá kapitola ponúka podkapitoly, ktoré si študenti môžu nastudovať. Hartmanovo dielo s názvom *Štruktúra etického fenoménu* je veľmi rozsiahle a vyžaduje dôkladnú rozvahu.

Za zmienku stojí kniha H. Hrehovej (2011), ktorá člení etiku do nasledujúcich kapitol:

a) Sociálno-filozofické predpolie ideí J. Maritaina.

b) Maritainovská kondícia morálnej vedy.

c) Maritainove úvahy podľa „deviatich lekcí“ z morálnej filozofie.

d) Dobro a hodnoty.

e) Úsudky o hodnote a stupne poznania.

f) Univerzálnosť morálnych hodnôt a poznanie zmysluplného cieľa.

g) Morálna skúsenosť a posledný cieľ.

h) Imanentná dialektika aktu slobody.

i) Povinnosť a morálna povinnosť.

j) Kontrastné reality sveta v maritainovskej retrospektíve.

Aj v tomto diele významného autora Maritaina nachádzame tvrdenie, že morálka musí mať svoje zdôvodnenie v racionalite, v poznaní a pochopení prirodzeného zákona. Je zrejmé, že Maritain sa odvoláva na Dekalóg a Božie zjavenie.

Vysokoškolská učebnica Petra Nesvadbu (2003) sa v etike venuje témam:

- Etika ako tematizácia toho, „čo by byť malo“ (hľadanie hodnôt).
- Morálne cnosti a problém svedomia (hľadanie orientácie).
- Etické koncepty v európskych dejinách a súčasnosti (hľadanie vzorov).
- Spoločnosť a mravné normy (hľadanie „polis“).
- Vzťah morálky a práva (hľadanie stability).
- Čo je spravodlivosť? (hľadanie miery).

Josef Dolista (2007) vo svojej vysokoškolskej učebnici špecifikuje svoju etickú reflexiu na pracovníkov vo verejnej správe a poukazuje na problematiku:

- Priestorový rozmer „sociálnej spravodlivosti“.
- Enviromentálna etika a výchova.
- Eutanázia alebo paliatívna starostlivosť?
- Korupcia ako najväčší problém verejnej správy.

Tomáš Sedláček (2009) ponúka etiku v dialógu s ekonómiou. Jeho systém uvažovania je iný, než je to pri autorke A. Remišovej (2001). I. Rolný a L. Lacina (2004) sa zamýšľajú nad vzťahom etiky a globalizácie i etiky. Podobne si počína P. Seknička (2001) v ďalšej v knihe Úvod do hospodárskej etiky.

Murray N. Rothbard (2009) sa venuje výhradne etike slobody. Táto jeho kniha je významná z pohľadu modernej etickej problematiky a politológie.

Soňa Dorotíková (2005) prispela k diskusii o etike správania. Kládne dôrazy na hodnotiteľnosť správania, hodnotové regulátory správania, ponúka nahliadnutie do hodnotovej etiky, zamýšľa sa nad mravnými hodnotami a ich objavovaním.

Rudo Brázda (1998) poukazuje na porovnávaciu etiku, kde sa javí ako dôležitá kapitola venujúca sa zdôvodňovaniu etiky v sociobiologickej a evolučnej perspektíve.

Ako zmysluplné delenie filozofickej etiky pre vysokoškolských študentov možno uviesť nasledujúcu štruktúru:

Etické teórie v prehľade

- Metaetika a deskriptívna etika
  - Systematický prehľad metaetiky
  - Kognitivismus / nonkognitivismus
  - Eealizmus / intuicionizmus / naturalizmus
- Normatívna etika
- Teleologické prístupy

- Aristoteles
- Eudaimonizmus
- Utilitarizmus
- Hodnotová etika
- d) Deontologické prístupy
  - Kant
  - Diskurzívna etika
  - Reflexia zdôvodnenia morálneho správania
- e) Normatívne a kontextuálne prístupy
  - Koherentizmus
  - Etika cnosti a múdrosti
  - Komunitarizmus
  - Hermeneutická etika / naratívna etika
- f) Aplikovaná etika
  - Bioetika
  - Etika výskumu
  - Etika v genetike
  - Etika v kultúre
  - Etika v médiách
  - Lekárska etika
  - Politická etika
  - Etika v technike
  - Etika v práci so živými tvormi (zvieracia ríša)
  - Environmentálna etika
  - Hospodárska etika
  - Etika vo verejnej správe

Toto členenie sa javí ako najvýhodnejšie pre ucelený obraz o štúdiu etiky. (M. Düwell, Chr. Hübenthal, M. H. Werner, J. B. Metzler, Stuttgart, 2006)

Odporúčaná literatúra

ANZENBACHER, A.: *Úvod do etiky*. Praha : Zvon, 1994.

HARTMANN, N.: *Struktúra etického fenoménu*. Praha : Academia, 2002.

3. Poznatky o morálnom správaní v staroveku

Kľúčové slová: *Sokrates, Platón, Aristoteles, Augustín*

Problém morálky patrí k najstarším fenoménom ľudskej civilizácie. V 5. storočí p. n. l. dochádza hneď k niekoľkým zásadným premenám ako v spoločnosti, ktorá sa mení z aristokracie a tyranidy na otrokársku demokraciu, tak v samotnom presune duchovného diania z Grécka do južného Talianska. Veľký význam majú samosprávne celky, tzv. polis (grécke mestské štáty), ktoré predstavujú volené inštitúcie a tým sa slobodní občania priamo zúčastňujú na politickom a duchovnom živote spoločnosti. Už eleáti riešia otázku zákonov z hľadiska ich pôvodu. Či sú dané alebo či vznikajú postupne na základe ustanovení ľuďmi. Význam morálneho správania v starogréckej spoločnosti prehodnotili predstavitelia sofistiky. Sofisti (alebo inak i učitelia múdrosti), ktorí vyučovali tri základné ľudské schopnosti – myslenie (logika), hovorenie (gramatika, rétorika) a správanie (etika). Vyšli z presvedčenia, že každý slobodný občan Atén musí ovládnuť uvedené ľudské schopnosti vo svoj prospech. Ich učenie vzniká na základe spoločenskej objednávky pre dobro Atén, ako vzor pre všetky Grécke mestá. Nie všetkým bolo jasné, že základnou hodnotou pre človeka je jeho blaho a dobro, ktoré sa usilovali predstavitelia sofistiky (Gorgiás a Protágoras) zaistiť prostredníctvom rétorickej zdatnosti, rečnickeho umenia. Spoločným názorom sofistov je myšlienka o relatívnosti všetkých etických noriem a ľudského konania. Odtiaľ vychádza aj ich myšlienka o tom, že spravodlivé je to, čo je užitočné (len niekomu), každá

spoločnosť si stavia tiež zákony, ktoré jej zabezpečujú moc, vládu nad ostatnými alebo úžitok. Otázka morálneho správania sa vzťahuje na tých, ktorí podliehajú mravným normám a podieľajú sa na riadení gréckej polis.

Učenie sofistov zo začiatku ovplyvnilo i samotného Sokrata, ktorý sa však onedlho od tohto učenia odvracia. Sokratova morálna filozofia je učením o tom, ako žiť. Akým spôsobom má človek konať sám k sebe a svojmu okoliu, aby nekonal zlo a usiloval sa dosiahnuť cnosti, dobro a blažený život. Je prinajmenšom zaujímavé, že Sokrates, i keď bol obvinený vládnuou aristokraciou a postavený pred súd, nikdy nespochybnil svoje presvedčenie. Sokrates sa odsúdil na trest smrti na základe svojho učenia, ktoré predniesol na svojom súde. Jednotlivé časti jeho učenia preberajú žiaci, ktorí na Sokrata nadväzujú a tým pokračujú v morálnom odkaze veľkého učiteľa (k hlavným školám patrí kynikovia – uznávajú asketickú morálku a nutnosť osobnej slobody; kyrénska škola – podľa ich názoru nie je nutné dodržiavať etické normy, vychádzajú z presvedčenia, že naše pocity sú hlavným zdrojom a predmetom poznania; ďalšie sú školy megarská a élidsko-eretrejská).

Otázkou morálky a morálnym správaním sa vo svojich dielach zaoberali klasici antického myslenia Platón a Aristoteles.

Morálka je častým námetom Platónových dialógov. Etické kategórie nájdeme napr. v dialógu Lachés, ktorý hovorí o statočnosti, Protágoras riešiaci otázku cnosti a Sokratovu polemiku so sofistami, Gorgias o význame rétoriky, Menón, v ktorom rieši význam cnosti a poznania, Filébos o vzťahu medzi dobrom a slasťou, Zákony a Ústava. Skoro vo všetkých dialógoch (mimo Filéba) vystupuje ako hlavná konajúca osoba Sokrates, ktorý vedie dialóg, zhovára sa s prichádzajúcimi besedníkmi a vznáša otázky, ktoré nemajú jednoznačnú odpoveď, teda i záver.

„Platónova etika nadväzuje aj na Sokratovu, dokazujúc, že cnosť spočíva vo vedomostiach a že je iba jedna cnosť, aj keď pod rôznymi menami, pretože statočnosť sú iba vedomosti o tom, čo je hrozné a čo nie je hrozné. A Platón z toho rovnako vyvodzuje, že zlo, hriech

je iba omyl a že cnosť sa dá naučiť. Aj ona je však eudaimonistická, považujúc za najvyššie dobro blaženosť. Zo začiatku vidí blaženosť vo vyhľadávaní slastí a odmietaní strastí, takže etika je vlastne meranie slastí a strastí (Protágoras). V Gorgiovi volí iba dobré, užitočné slasti a vyberá z nich ako vlastný cieľ správania iba dobro. Vo Filovu činí zo slasti iba zložku dobra, ale oveľa menej významnú. Dobro je zmesou predovšetkým miery, potom krásy a pravdy (i úžitkovej) a čistých slastí, ktoré síce k blaženosti života prispievajú najmenej, ale predsa sú nutné“ (Höffding, H. – Král, J., 1974, 42). Platón ako verný žiak Sokrata nadväzuje na myšlienku cnosti, ktorá je vlastná ľuďom a je pre nich dostupná (dá sa ju naučiť). Aj Sokratova triáda cnosti, eudaimónie a blaženosti sa premieta do Platónovej koncepcie. Tento moment je v tom, že najvyššie dobro je blaženosť. Zároveň idea dobra stojí v celkovej hierarchii ideí na najvyššom mieste. A práve blaženosť je z hľadiska morálneho stretom slasti a strastí, ktoré človeka sprevádzajú celým životom. Mravné správanie človeka je smerované k odopieraniu strastí a istou mierou ľudskej skúsenosti pestovaním slastí, ktoré človeku neškodia a prispievajú k rozvoju ľudského jedinca vo svete ideí, teda i v metafyzickej rovine.

„V Gorgiovi už chápe zlo, hriech ako chorobu duše, ktorú má filozofia liečiť trestom, a už tam chápe cnosť ako poriadok a harmóniu v duši: miera, to jest základná cnosť duše a s ňou sú dané i spravodlivosť, statočnosť, zbožnosť, takže kto dodržiava mieru, harmóniu, je dokonale dobrý a blažený“ (Höffding, H. – Král, J., 1974, 43). Platón uvádza teda štyri základné cnosti – múdrosť, statočnosť, sebaovládanie a spravodlivosť. Tieto základné cnosti sú aj podstatou ideálneho človeka, ktorého Platón zasadzuje do jeho náuky o ideálnom štáte, kde existuje rozdelenie spoločnosti do troch úrovní na strážcu, výrobcu (poľnohospodára) a vládcu. I v tomto štáte je hlavným cieľom výchova jedinca pre celok a pre svet ideí ako celku. Veľmi zaujímavá je Platónova predstava o výchove jedinca – ako mužov, tak žien, a to z hľadiska deľby práce.

K významným Platónovým žiakom patrí Aristoteles. Vytvoril bohaté literárne dielo, ktoré je také košaté ako jeho život. Aristotelova

etika je vytvorená v niekoľkých dielach, z nich dôležitá je pre naše účely Etika Nikomachova. Etiku Aristoteles vyčleňuje ako praktickú disciplínu filozofie, ktorá rieši mravné cnosti a mravné konania. „Ústredným pojmom Aristotelovej etiky je pojem stred, v ktorom Aristoteles rozumie umenie správne sa orientovať, správne zvoliť náležité správanie. Cnosť volí strednú cestu medzi nadbytkom a nedostatkom. Ale v správnom sa nedá vidieť holý stred: je treba voliť nie stredný z dobrého, ale najlepší zo všetkého dobrého.“ (kol, 1976, 75) Vo svojej náuke rozdelil Aristoteles cnosti na etické a dianoetické. Etické sú podľa Aristotela charakterové cnosti a dianoetické predstavujú intelektové cnosti. Človek (zoón politikon) ako živá bytosť (spoločenská) je nadaná rozumom a ovláda i svoju psychiku, ktorá je založená na zmyslovej skúsenosti. „Aristoteles, rovnako ako ktorýkoľvek iný Grék, nepochybuje o tom, že pre človeka je najvyšším dobrom blaženosť. Dokonalosť každého živočícha spočíva v dokonalom rozvinutí činnosti, ktorá je mu vlastná“ (Störig, 1991, 97). Aristotelova etika ako úžitková disciplína prechádza do Aristotelovej politickej teórie. J. Popelová uvádza, že: „Aristoteles je prvým systematizátorom etiky. V systéme odráža verne viazanosť občana na vlastnú obec, a to ako vo verejnom, tak i v súkromnom živote. Aristotelova etika je (...) akýmsi druhom politiky“ (Popelová, 1962, 28). Politika rieši etické aspekty obce ako celku. Systém pravidiel a noriem pre občana podáva samotná etika. Vo svojom etickom systéme podáva Aristoteles výklad niekoľkých etických kategórií – napr. si všima blaženosť, cnosť ako duševné vlastnosti, city, morálne správanie, ktoré rozdeľuje na dobrovoľné a nedobrovoľné, rozkoše, dobro a priateľstvo.

Aristotelova etika je prvým uceleným systémom, pretože v sebe obsahuje prepojenie niekoľkých vedných odborov – filozofie, psychológie, logiky a poznania. Ide o systém, ktorý zároveň riadi vzťahy medzi ľuďmi v obmedzenom spoločenskom útvare – obci, kde správanie jednotlivca je zamerané na blaženosť a dobro celku. „Mravný Aristotelov ideál stelesňuje názory gréckeho občana požadujúceho rozumne užívať svoje spoločenské výhody“ uvádzajú autori Höffding a Král (Höffding, H. – Král, J., 1974, 55).

S výrazne etickými postojmi k životu vystúpila helenistická filozofia, ktorá sa nesie v duchu krízy gréckej polis. Podstatné je aj to, že Atény sa stali súčasťou ríše Alexandra Macedónskeho. Grécka spoločnosť sa na konci 4. storočia p. n. l. rozpadáva, čo zasiahlo nielen duchovný, ale aj spoločenský život. Doba je typická pre novovznikajúce smery – stoicizmus, skepticizmus a epikureizmus. Ak sa pozrieme na tieto orientácie, patrí k najrozšírenejším stoicizmus, ktorý prechádza z gréckeho prostredia do Ríma.

„Etické teórie helenistického a rímskeho obdobia majú niektoré spoločné rysy, prameniace zo spoločnej ekonomicko-spoločenskej situácie, zo spoločných triednych záujmov i spoločných kultúrnych tradícií. Etika je v hlavných filozofických školách disciplínou, ktorou vrcholí celý systém. Predmetom etiky je individuum, a síce predovšetkým filozof. Etické pravidlá nie sú občianskymi pravidlami pre všetkých, ale pravidlami pre členov školy, pre zasvätených, mudrcov. Účelom etiky je to, aby v nepokojných vonkajších situáciách zaručili vnútornú neochvejnosť, ataraxia – apatyka – duševný pokoj, prameniáci z ľahostajnosti k vonkajšku, ktorá je cieľavedome pestovaná. Všetky etiky majú svoju teoretickú časť, opretú o gnoezológiu a fyziku, majú svoje mravné pravidlá, a majú svoje mravné typy. Napr. epikurejský mudrc, stelesnený ako v postave Epikurovej, tak v spodobnení Lukretiovo, tak v požívačnejšej podobe Horatia. Sú volené rôzne formy, listy, dialógy, sympózia i stručné výroky. ...tieto mravné teórie sú väčšinou prirodzené. Hľadajú prirodzený pôvod mravnosti, pojem dôstojnosti človeka chápu tiež celkom prirodzene, nehľadajú nadprirodzenú odmenu za cnosť. Sú nenáboženské“ (Popelová, 1962, 39). Je to práve stoicizmus a epikureizmus, ktorý predstavujú protikladné prístupy k ľudskému prežívaniu a mravným postojom.

Zakladateľom gréckeho stoicizmu bol Zénón z Kitia. Jeho snahou bolo založenie etiky, ktorá vychádza z fyziky a logiky. „U stoikov je svet jediné, živé a rozčlenené telo, preniknuté telesným dychom, ktorý ho oživuje“ (kol., 1976, 81). To zároveň znamená, že svet je jednotný a spojený s Bohom. „Správanie ľudí sa nelíši tým,

či je vykonávané slobodne alebo neslobodne, veď všetko správanie vyplýva iba z nutnosti, ale iba tým, či sa nutnosť, ktorá je vo všetkých prípadoch neodvratná, vykonáva dobrovoľne alebo z donútenia“ (kol., 1976, 81). Tým sa stoická pozícia v názore na slobodu líši od ostatných smerov tohoto obdobia. Podstatu rímskeho stoicizmu založili T. L. Carus a L. A. Seneca. Blažený a spokojný život spočíva v schopnosti človeka zriecť sa hmotných statkov a opatrovať svoj duchovný život. V stoickej etike je cnosť blaženosťou. Preto je cnosť vlastnosťou človeka ako celku. Z hľadiska morálneho správania riešia stoici spoločnosť a jej životné premeny v novosformovanej civilizovanej štruktúre aj s jej úpadkom.

Rýdzi individualizmus sa prejavuje v epikureizme. „Je hľadané blaho jednotlivca – filozofa. Hlavná otázka, ako pri všetkých helenistických etikách znie, čo je najvyšším dobrom a čo je najvyšším zlom, a čo je možné vykonať a čo zanechať, aby človek najvyššie dobro dosiahol a najvyššiemu zlu sa vyhol“ (Popelová, 1962, 41). L. Carus vo svojom diele O prírode (Praha 1948) popisuje prírodný vývoj a vývoj spoločnosti na základe prirodzeného výberu, utrpenie človeka a zlo, ktoré vládne v spoločnosti. Poukazuje tak na previazanosť duševného prežívania a individua v konkrétnom čase. Človeku je súdené poznanie mravnosti na základe vnútornej skúsenosti.

Morálka ako systém mravných postojov, ktoré človek preberá a zároveň vytvára z hľadiska sebarealizácie, bola dôležitým momentom v období rozpadu otrokárskej spoločnosti a pri vzniku nového feudálneho zriadenia. Za týchto podmienok vzniká nová etapa vo vývoji európskej kultúry – stredovek. Kresťanstvo muselo ešte dlhý čas bojovať s pohanstvom a to nielen na území celej západnej Európy. Vplyv manicheizmu, gnosticizmu a apologetiky bol natoľko rozšírený, že do nového zápasu o duchovné hodnoty navyše zasahovala tradícia starovekých autorov. Kresťanstvo sa hneď nemohlo stať dominantnou duchovnou prioritou. V tomto prostredí a v duchu tradície novoplatonizmu vzniká kresťanská apologetika.

Najväčší vplyv na rozvíjaní filozofického myslenia úvodnej časti stredoveku – patristiky – mal A. Augustinus. Jeho morálne postoje odrážajú spisy O povinnostiach kňazov, Vyznanie, O obci božej, O slobode vôle a O Trojici. Ovplyvnený manicheizmom, čítaním Cicerona, Plotina, štúdiom filozofie vytvoril antropocentrické učenie, ktorého hlavnou súčasťou je snaha človeka poznať svoju dušu a Boha. Za centrum filozofických názorov ustanovil človeka s jeho úsilím poznať a vedomosťou smerovať k múdrosti. „Cestu od pochybovania k istote poznania, aspoň pokiaľ sa týka vlastnej existencie a vlastného vedomia, ukázalo mu vedomie toho, že i keď pochybujeme o pravde, sami v sebe máme pravdu, že totiž nielen nepochybujeme, ale vieme, že žijeme, pamätáme, rozumieme, chceme, myslíme, usudzujeme. Boh je najvyššie bytie, nemenné, princíp bytia a poznania a pravidlo života. Boh stvoril svet zo svojej načisto slobodnej vôle a stvoril ho z ničoho a stále ho tvorí tým, že ho udržuje. Preto nie je hmota príčinou zla a telo nie je duši väzením. Stvorený svet vrcholí v človeku, ktorý odráža v sebe podstatné vlastnosti sveta, teda je mikrokozmos a rozumom spája svet hmotný s duchovnom. Duša je nehmotná substancija, mysliača bytosť, v celom tele i každej jeho časti prítomná, nie iba princíp života. Zlo nie je pôvodné súcno vedľa dobra, ale iba nedostatok, obmedzenie alebo zbavenie dobra. Dedičným hriechom človek stratil slobody, nemohol nehrešiť, dobro, ktoré človek predsa i v tomto stave koná, koná len z milosti božej“ (Höfding, H. – Král, J., 1974, 92). Ľudské pokolenie je zatažené dedičným hriechom a len Adam bol prvým človekom narodeným bez hriechu.

Augustín prešiel dlhým duchovným vývojom spojeným so štúdiom v Európe. Bol vo svojich 33 rokoch pokrstený biskupom Ambrožom. Svojou usilovnosťou a pričinením sa stal biskupom a odchádza z Európy do svojho rodiska v severnej Afrike. „V Augustínovom učení sa odrazili rozpory rozpadajúcej sa otrokárskej spoločnosti a problémy zrodu feudálnej spoločnosti (...). V jeho učení o predurčení sa prejavila bezmocnosť jednotlivkej osobnosti, ktorá nie je schopná zmeniť poriadok vládnci na zemi, aktívne ovplyvňovať

udalosti a sily, ktoré sú človeku nepriateľské, a ktoré vo svete pôsobia“ (kol., 1976, 109). Zvláštne miesto zaujíma v Augustínovom systéme človek. Človek je stredom (tzv. mikrokozmos) a jeho morálne správanie sa odráža v Bohu, ktorého prostredníctvom i koná. Myšlienka kreacionizmu zohrala v Augustínovej filozofii podstatnú úlohu. Podstatou je názor, že svet vznikol z ničoho na základe dobrej vôle Boha a ten do ďalšieho vývoje nezasahuje. Stvoril i človeka, ktorý sa vo svete usiluje o naplnenie vôle v neslobode, smerovaním k smrti, ktorá je jeho odmenou za dedičný hriech.

Odporúčaná literatúra

BERKA K.: *Aristoteles*. Praha : Orbis, 1966.

GRAESER, A.: *Grécke filozofie klasického obdobia*. Praha : Oikoymenh, 2000.

4. Poznatky o morálnom správaní v stredoveku

Kľúčové slová: *Tomáš Akvinský*

Významným mysliteľom scholastiky je nesporne Tomáš Akvinský (Doctor Angelicus). Aj preňho je typická mimoriadna vzdelanosť (na vtedajšiu dobu) a zároveň viditeľná väzba na Aristotelovo učenie. Vo svojom filozoficko-teologickom učení – tomizme – vychádza jednak z antickej tradície, ďalej z pohanského myslenia a kresťanskej orientácie. „Ľudské spolužitie je podľa Akvinského názoru predurčené na to, aby pomáhalo cieľom morálky v duchu katolíckeho učenia. Vo svojej sociálnej teórii hlása myšlienku o nadradenosti cirkvi nad občianskou spoločnosťou, pozemský život v štáte je iba prípravou pre budúci duchovný život“ (kol., 1976, 116). Pre dobu T. Akvinského je typické, že ju ovládol Aristoteles. *Tomáš hľadal spojitost' vzťahov medzi slobodnou vôľou, rozumom a Božou milosťou. Najvyšším dobrom je Boh, tomu sa podriaďujú kritériá pre posúdenie osobného nároku na šťastie a vlastné uspokojenie.*

Veľa autorov sa vydalo cestou komentárov o Aristotelových dielach, ich apologetikou a prekladmi. V mnohých častiach Akvinského filozofie dáva odpoveď alebo vychádza z Aristotela a nadväzuje na jeho tradíciu. „Na náuku o duši a o teórii poznania nadväzuje etika. Ako predpoklad mravného správania zdôrazňuje Tomáš slobodu vôle. Aj tu je jasný protiklad k Augustínovi a k františkánskej teológii, ktorá naňho nadväzuje. Pokiaľ ide o cnosti, prijíma Tomáš tradičné štyri základné grécke cnosti: rozumnosť, statočnosť, umiernenosť a spravodlivosť, a pripája k nim tri cnosti kresťanské:

vieru, lásku, nádej“ (Störig, 1991, 190-191). Láska k Bohu je nadradená viere. Danosťou človeka je jeho rozum, ktorý zakladá fenomén ľudskosti. „Pravé do blaženosti možno teda dôjsť až v živote posmrtnom, tu na zemi človek môže dospieť k blaženosti, pokiaľ neodporuje najvyššiemu dobru. (...) Ľudia sú povinní zachovať svoj život, poznať pravdu o Bohu a žiť v spoločnosti. Zvláštnou prirodzenou mohutnosťou (synderesis) známe tieto posledné predpisy, ktoré sú všeobecné a nemenné, a svedomie (conscientia) rozhoduje o použití týchto predpisov pre jednotlivé prípady správania. Nedokonalosti a nedostatky ľudského rozumu a zákona napráva a dopĺňa zákon boží, zvlášť so zreteľom na večné určenie a spásu človeka, zjavený v Písme. Podľa oných dvoch zložiek rozlišuje tiež cnosti na prirodzené a nadprirodzené. Prirodzené, získané sú ony platónske, múdrosť, spravodlivosť, statočnosť a umiernenosť, ku ktorým príberá ešte aristotelovské pravidlo strednosti. Tie vedú k blaženosti prirodzenej. K nim sa pripájajú cnosti nadprirodzené, vštepené (infusae), viera, láska a nádej, ktoré sa človeku dostávajú božskou milosťou a ktoré vedú človeka k jeho vlastnému cieľu, a to už tu na zemi“ (Höföding, H. – Král, J., 1974, 110).

Morálne správanie sa v období stredoveku premieta do mnohých čiastkových filozofických postojov, ktoré vytvárali dobový obraz spoločnosti vo vzťahu k božskému predurčeniu a viere. Závislosť človeka od Boha a jeho úsilie pripodobniť sa k nemu zohrala významnú úlohu v rôznych teologických učeniach. Konanie človeka je určené božou vôľou. Väčšina autorov, medzi inými i P. Abélard, kladú hlavný dôraz na vnútorné zmýšľanie a riešia otázku vzájomného vzťahu rozumu a viery. Zároveň však bez viery nie je možné poznanie. Toto scholastické motto (credo, ut intelligam) vyjadril Anselm z Canterbury. V tomto čase začína prenikať i rozdielnosť duchovných prístupov pod vplyvom sekularizácie cirkvi.

Morálne premeny spoločnosti je možné pozorovať i v prvej tretine 15. storočia v českých zemiach. Kritika odpustkov a delenie spoločnosti u J. Husa, mravná kritika utláčateľov vidieckeho ľudu a nerovnosti medzi nimi u P. Chelčického, ktorá dospela do kritiky

všetkých vyšších stavov vtedajšej spoločnosti. Je to zároveň atribút spoločenských premien v dôsledku existujúcich rozporov a nutná kritika celej spoločnosti.

Odporúčaná literatúra

HEINZMANN, R.: *Středověká filosofie*. Olomouc : nakl. Olomouc, 2000.

DE LIBERA, A.: *Středověká filosofie*. Praha : Oikoymenh, 2001.

5. Poznatky o morálnom správaní v novoveku

Klíčové slová: *renesančná filozofia, Pomponazzi, Manzolli, Patrizi, Bacon, Descartes, Hobbes, Spinoza*

Ideály novej doby predstavuje kultúrne hnutie, ktoré zasiahlo postupne celú Európu. Dokázalo premeniť mravné konanie celkov, ktoré sa prispôbovali politickým a kultúrnym premenám. Do popredia sa dostáva nový ideál vedy, ktorý je pestovaný vo všetkých odvetviach ľudskej činnosti. Toto obdobie uzatvára a zároveň začína novú éru v dejinách ľudskej civilizácie. Je to obdobie renesancie a humanizmu. Často uvádzaný návrat k antike, ako sa renesancia prezýva, má niekoľko hlavných dôvodov. Predovšetkým návrat k ideálu antickej kultúry a umenia vôbec. Slobodná tvorba a sloboda slova sa dotkli všetkých typov umenia. Tieto premeny dali vzniknúť skvostom, ktoré môžeme vidieť a navštevovať i dnes. Renesančné mravné teórie vznikajú ako súčasť kultúrno-spoločenských premien a autori vychádzajú z poznatkov predchádzajúcich generácií a tradícií klasických teórií z antického obdobia. Novým motívom je aj prvok prírody, poznatky prírody a jeho rozpracovanie do ucelenej teórie, ktorá bola priekopníkmi novej vedy označená ako heliocentrizmus (na rozdiel od cirkvi presadzovaného geocentrizmu). Dôležitým momentom je taktiež vznik nových exaktných vied, ktoré dostávajú svoju podobu prostredníctvom entuziazmu a zároveň zaujatím bádateľov, vedcov, ktorí sa snažia o čo najdokonalejší obraz možnosti poznateľnosti prírody človekom. Renesanční autori otvárajú nové možnosti vedeckého poznania a formovania

mravných postojov v spoločnosti. Samotná spoločnosť prechádza premenami a vniká i nová časť spoločnosti – meštianstvo.

Renesančná filozofia vychádza z tradície novoplatonizmu so zameraním na človeka a nové poznanie prírody. V tomto čase sa presadzuje tesná väzba medzi prírodným bádáním a doterajšími znalosťami v gnozeológii. Večnou témou je človek, avšak so svojimi obmedzenými možnosťami. To sa taktiež prejavilo i v nových postojoch (spoločenských a mravných). Obdiv k ľudským možnostiam sa prejavuje v cestopisoch, medicíne, vynálezoch a nových zámorských objavoch. Dochádza k prelínaniu kultúrnych celkov (európskych i mimoeurópskych) a v niektorých prípadoch i násilnej asimilácii domorodého obyvateľstva neeurópskeho pôvodu. To všetko vytvára novú podobu ľudskej civilizácie v rozmedzí 15. – 17. storočia so zameraním na individualizmus.

Úvod do renesančnej filozofie môžeme vidieť v spise P. Pomponazziho *De immortalitate animae* (O nesmrteľnosti duše, 1516 – por. Höffding, H. – Král, J., 1974, 121). Ide o učenca, ktorý svojím dielom nadväzoval na Aristotelovu autoritu scholastikov a potvrdil ju. Nevyšiel z rámca stredovekej učenosti, pretože aj svoje diela písal latinsky bez znalosti starovekej gréčtiny. Inšpiroval sa taktiež komentátorskou literatúrou o Aristotelovi a poznal diela svojich súčasníkov, humanistov a antických klasikov. „Humanisti obviňovali scholastiku zo sebavedomej nevedomosti. Pomponazzi v svojich prednáškach opakuje ako Sokrates: „Viem len to, že nič neviem“ (Nardi, B., 1965, 46). A traktát O osude, slobode vôle, predurčení a božskej prozreteľnosti píše podľa svojich slov „...proti vlastnej nevedomosti.“ (Pompanazzi, 1957, 2. Cit. podľa Gorfunkel, 171). Zaujímavá je metóda jeho prác, keď vychádza z Aristotela a ďalej prijíma alebo neprijíma ďalšie tézy, ktoré rozsiahlo komentuje so všetkými detailmi. Najslávnejšie Pomponazziho dielo je traktát O nesmrteľnosti duše, ktorým sa zásadným spôsobom zapísal do dejín filozofického myslenia. Už len tým, že téma nesmrteľnosti bola riešená v období klasickej antickej filozofie v Grécku. Zároveň ide o určitý prínos do novej vznikajúcej filozofickej terminológie renesančného

myslenia a kultúry. „Traktát O nesmrteľnosti duše, (...) nielen dokazuje nemožnosť racionálneho, filozofického dôkazu nesmrteľnosti duše, ale zároveň vyvracia predstavu o nezlučiteľnosti smrteľnosti duše s mravnosťou, ktorá bola všeobecne rozšírená v stredovekom teologickom a filozofickom myslení. Pretože dodržovanie morálnych pravidiel bolo podmienené posmrtnou odplatou, zdalo sa, že odstránenie posmrtnej odmeny a trestu je krajne nebezpečné a smeruje k zrúteniu všetkých mravných opôr“ (Gorfunkel, 177). Pomponazzi rozdeľuje etiku ako systém, ktorý je človeku vzdialený, a mravnosť človeka, ktorá prevažuje nad etikou. „Tvrdenie o smrteľnosti duše navyše nútilo k tomu, aby sa iným spôsobom riešila otázka cieľa ľudskej existencie. I otázka možnosti dosiahnutia ľudského šťastia v pozemskom živote. Odklon od náboženských predstáv o vyššom, posmrtnom cieľi ľudstva vyžadoval, aby sa hľadali možnosti, ako uskutočniť pozemské určenie človeka. Pomponazzi vypracúva vlastné učenie o cieľi ľudskej existencie, ktoré je osobitým variantom renesančnej antropológie. Zatiaľ čo podľa Aristotela je najvyšším dobrom, a teda i cieľom človeka, vyšší intelektuálny náhľad, a tento cieľ možno dosiahnuť v pozemskom živote, Pomponazzi si uvedomuje a berie do úvahy, že tento ideál nemôžu dosiahnuť všetci ľudia, celé ľudstvo. Proti antickému duchovnému aristokratizmu smerovalo najmä kresťanské učenie, ktoré tvrdilo, že najvyšší cieľ, posmrtnej blaženosti môžu dosiahnuť všetci ľudia, nie iba intelektuálna elita“ (Gorfunkel, 178). Dobro je najvyšším cieľom ľudstva, celého ľudského pokolenia. K tomu dobru sa usilujú smerovať jednotlivci vo svojom živote a zároveň sú oddaní zákonom, ktoré slúžia ľuďom na ich harmonické spolužitie. „Aby dosiahli spoločný cieľ, prospech všetkého ľudstva, musia sa ľudia podieľať na troch druhoch rozumu: pozorovacom, praktickom a činnom. Prvý druh slúži na rozumové poznanie sveta, druhý na rozlišovanie dobra a zla a tretí na rozvíjanie mechanických umení. Práve v účasti na všetkých troch druhoch rozumu, a nie na jednoduchom intelektuálnom pozorovaní, ktorého sú schopní iba filozofovia, spočíva cieľ ľudského spoločenstva, ktorý je možné dosiahnuť

v pozemskom živote“ (Gorfunkel, 178). Táto diferenciácia poznania zaručuje harmonický celok a funkčnosť celého organizmu. Odtiaľ sa odvíja i mravnosť ľudí, ktorí podliehajú vo svojom praktickom konaní spoločenským normám. Dobro a zlo je mravná problematika od najstarších dôb. Ani renesančné myslenie sa otázke nevyhlo. Ľudská činnosť je rozmanitá podľa zručností a schopností ich jedincov, ktorí si osvojujú podľa svojho nadania rôzne druhy umenia. V umení sa odráža i cit, emócie a vnútorné prežitky umelca, ktorý prostredníctvom svojho talentu dáva najavo svoje mimoriadne schopnosti, ktorými sa odlišuje od druhého jedinca. „Prevaha človeka nie je v nesmrteľnosti, ale v tom, že je schopný poznania a cnosti“ (Gorfunkel, 179). Smrteľnosť ľudskej duše nie je dôkazom straty mravnosti, ale prejavom aktívnej núdze, prežívania človeka. Cnosti, ktoré ľudia pestujú, sú v priebehu života nesmierne dôležité pre každého jedinca. Majú vplyv na jeho mravnú úroveň, mravné konanie a svedčia aj o intelektuálnej rovine človeka. Človek podlieha neresti a patrí k ľudskému životu. „Sloboda človeka je tak podmienená a obmedzená prírodnou nutnosťou“ (Gorfunkel, 184).

Oslava človeka, jeho hrdosť a láska sú námetom pre mnohých autorov. Medzi nimi má svoje opodstatnené postavenie filozof talianskeho humanizmu P. A. Manzolli. Jeho dielo Zverokruh života je báseň zložená z dvanástich kníh ako dedičstvo antického sveta. Manzolli reaguje na udalosti doby a v jeho básni zaznieva i neľútostná kritika svetských vládcov a duchovenstva. Dokonca na niekoľkých miestach prehlasuje, že doba, v ktorej žije, je tou najhoršou, horšie už byť nemôže. Manzolliho etické názory sa formovali pod vplyvom štúdia antických a stredovekých autorov, filozofov. Sú zásadným výrazom odporu proti realite, skazenému spoločenskému životu. „Manzolli však nehľadá spásu a útechu v nádeji na osobnú nesmrteľnosť. Svoj vlastný názor na nesmrteľnosť duše formuluje Manzolli veľmi opatrne a s mnohými výhradami. Manzolli sa neodvažuje otvorene vysloviť svoje pochybnosti o náboženskej dogme osobnej nesmrteľnosti a nazdáva sa, že ju musí skryť pred davom, ktorý sa iba zo strachu pred posmrtným trestom nedopúšťa

zločinov. Má na zreteli pozemské blaho pozemského človeka. Blaho, ktoré môže človek dosiahnuť, spočíva v súhrne pozemských hodnôt a v oslobodení sa od strastí. Za prvé a najvyššie dobro a za záväznú podmienku dôstojnej ľudskej existencie vyhlasuje básnik slobodu. Zásady skutočnej cnosti vyzývajú k aktívnej, pozemskej, spoločenskej mravnosti. Sú to pravidlá občianskeho spolužitia, života vo svete, v rodine, v štáte. Cnosť podlieha prísnyim mravným kritériám. Básnik a filozof neodvrhuje mravnú skúsenosť kresťanstva, ale dáva jej nový zmysel“ (Gorfunkel, 197-199). Zaujímavé je to, že Manzolli, ktorý vydal svoje dielo pod menom Marcello Palingenio Stellato, vytvára zásadnú požiadavku ľudskej morálky, ktorá má platnosť i pre budúce generácie z hľadiska zachovania ľudskej civilizácie. Manzolliho dielo je skutočným dedičstvom talianskej renesancie a zároveň svojou hĺbkou i filozofickým odkazom.

Kresťanská etika obdobia humanizmu je neodmysliteľne spojená s menom E. Rotterdamského a jeho dielom Chvála bláznivosti. Svoj myšlienkový systém označil ako filozofiu Kristovu. Odmieta celú stredovekú tradíciu a hlási sa k princípom renesančného myslenia. Zásadným spôsobom reaguje na spoločnosť, ktorá je presýtená občianskymi rozpormi, nesprávnym smerovaním duchovného života, neznášanlivosťou cirkvi a cirkevných hodnostárov. Samotné kresťanstvo považuje za vrchol ľudskej kultúry. „Svet bol stvorený dobrý a krásny, dobrý a krásny bol stvorený i človek. Kristova veľkosť spočíva práve v obnove, obrodení tejto pôvodne dobrej prírody“ (Gorfunkel, 137). I keď nejde o ucelený eticko-filozofický systém, je to zvláštna a pôvodná ontologická spracovanie etiky. Jeho prevedenie je v hrubých rysoch podobné E. Lévinasovi, ktorý filozofiu zakladá na základnej disciplíne – etike. Zachovanie mravných pravidiel kresťanstva je predpokladom každého jednotlivca kresťana. „Pretože božská prirodzenosť je nepostihnuteľná, je potrebné, aby bol človek naplnený láskou k bohu a k ľuďom a plnil voči nim svoju povinnosť lásky a milosrdenstva. Byť filozofom a byť kresťanom znamená podľa Erasma to isté, prísne zachovávať prirodzené pravidlá mravnosti“ (Gorfunkel, 138).

Rotterdamského súčasník T. More býva najčastejšie spájaný s jeho utopickou víziou spoločnosti a štátu. Jeho zblíženie s humanistami podnietilo vznik aj jeho etického učenia, ktoré býva v rôznych textoch opomínané. Podstatné je to, že More sa odvoláva na antickú tradíciu a neuznáva stredoveké filozofické učenie. „Chápanie boha ako tvorcu a prírody ako mohutný a podivuhodný výjav svedčia o tom, že More zdieľal humanistickú predstavu o krásnom svete otvorenom ľudskému poznaniu“ (Gorfunkel, 147; porov. aj More, 1978, 18 – 89). Morovi v zásade nejde dohromady základný princíp náboženstva, ktorý vyjadruje strmosť a oklieštenosť, a samotnej etiky, ktorá má pojednávať o cnosti, rozkoši, dobre, slobode. V náboženstve je zjavný individuálny egoizmus, ktorý sa nedá spájať s mravným správaním človeka konajúceho pre spoločnosť. Zároveň je človek podriadený Bohu a nie je možné nahrádzať jeho význam a nahraditeľnosť na zemi panovníkom alebo inou osobou vychádzajúcou z moci. Pre prosperujúcu spoločnosť hlása náboženskú toleranciu a úplnú slobodu, zároveň poslušnosť Bohu. Človeku je daná slasť prostredníctvom prírody, ktorá nemá človeku zasahovať do jeho fyzickej krásy, úsilia a dopúšťania sa ľži. „Preto sa v ideálnom štáte pripúšťa úplná sloboda náboženských vyznaní...“ (Gorfunkel, 148; porov. aj More, 1978, 107).

V istom zmysle môžeme o Morovi hovoriť ako o nasledovníkovi G. Pica della Mirandola. Konkrétne v učení o dôstojnosti a slobode človeka. Svet, v ktorom človek žije, je krásny. Pojem krásy je možné podľa G. Pica della Mirandola vysvetliť ako harmóniu protikladov. Už samotný počiatok mladého Florentána je zasadený do antickej tradície a vychádza z učenia Hérakleita a Empedokla. Krása má svoj protiklad. Človek nie je iba vykonávateľom istých nariadení, je mu daný priestor na vlastnú sebarealizáciu v mravnom konaní. Tomuto konaniu predchádza nadobudnutá skúsenosť, ktorá musí obsahovať protikladné dôsledky nášho konania. Nie vždy je skúsenosť získaná a overená v praxi, človek robí chyby a tým vytvára protiklady vnútri svojej osobnosti. Človek sám stojí proti svetu a vytvára svoj vlastný svet, ktorý je protikladom kozmickému svetu ako celku. Reč o dôstojnosti človeka je hlavné Picovo dielo, ktoré je zamerané na oslavu

človeka a jeho slobody vo svete. Je v ňom viditeľný vplyv novoplatonizmu a absolútne odmietnutie zavedených tradícií duchovného života spoločnosti, optimizmus v harmónii celku. „Pico, pokračujúci v humanistickej tradícii oslavy a zbožšťovaní človeka, sústreďuje pozornosť na slobodu voľby ako hlavnú podmienku každého činu a jeho morálne hodnotenie“ (Gorfunkel, 103).

To, že sa rozvíja v celom tomto období prírodná filozofia, nie je nutné pripomínať. Dokladom sú nové poňatia sveta, nové vznikajúce svetové názory v učeniach koryfejov doby M. Kusánskeho, M. Ficiniho, L. da Vinciho, M. Koperníka a, samozrejme, i zakladateľov renesančného ducha F. Petrarku, D. Alighieriho a ďalších autorov. Spoločenskú a politickú teóriu zastupuje Florentán N. Machiavelli.

Platónsku líniu v talianskej filozofii novej doby vytvára F. Patrizi. Etické učenie tohto rodáka z Dalmácie je predstavené v nedokončenom spise Filozofia lásky. To, že ide o platonizujúceho autora, je príznačné aj tým, že uvedené dielo je dialóg a vychádza z gréckeho termínu filautia. (Gorfunkel, 271) Svoje etické učenie označuje ako etiku filautie. (Grécky filautia môžeme preložiť ako láska k sebe samému.) „Všetka láska na svete od lásky pozemskej, ľudskej až po lásku spojujúcu kozmos je prejavom tejto lásky všetkého jestvujúceho k sebe samému. Filautia je začiatok, zdroj i základ všetkých ostatných druhov lásky, všetkých citov našej duše i všetkých myšlienok a všetkých činov. Filautia, premenená na všeobecný zákon, je základom všetkej morálky. Práve pre lásku k sebe majú ľudia milovať blížneho. Nielen vzájomná láska medzi ľuďmi, ale aj ich láska k bohu vzniká z rovnakej lásky k sebe samému“ (Gorfunkel, 271). Dobro jedince (osoby) je základom všetkej mravnosti a ľudského konania.

Statočnosťou sa v celej renesančnej vede nevyrovná nikto G. Brunovi. Svoje filozofické postoje vyložil v spise O príčine, princípe a jednom z roku 1584. „S myšlienkou nekonečnosti univerza spája Bruno myšlienku dynamickej jednoty a večnosti sveta. Svet je večný, pretože zmena a pominuteľnosť sú v ňom podrobené len jednotlivé veci, univerzum ako celok je jediné súcno, a preto je nezničiteľný. Svet je dynamická jednota, pretože kozmos tvorí veľký

živý organizmus a je ovládaný a pohybovaný jediným princípom“ (Störig, 1991, 271). V mnohom vychádza Bruno zo svojich súčasníkov a zároveň popiera ich učenie ako celok. „Nezlučiteľný s kresťanstvom je však spôsob, ako Bruno popisuje vzťah Boha k svetu. Odmieťa názor, že Boh riadi svet z vonkajšku ako pohonič záprah. Boh nestojí nad svetom a mimo sveta, je vo svete, pôsobí ako oduševňujúci princíp celku sveta i každej jeho časti“ (Störig, 1991, 219). V spise Vyhnanie víťaznej beštie z roku 1584 „(...) podáva nové hodnotenie ľudských cností. Pravda je predpoklad všetkého platného hodnotenia a práca je výsledok úlohy, ktorá je človeku stanovená, totiž že má človek nielen prírodu nasledovať, ale i novú, vyššiu prírodu vytvárať, aby sa mohol stať Bohom krajiny“ (Höfding, H. – Král, J., 1974, 135). Brunova etika je zameraná proti asketickému odriekaniu a pasivite človeka vo svete. Práve ľudská činnosť je úrovňou mravného správania, nič iné nemôže byť pravdivejšie. „Božskosť človeka v Brunovej filozofii je možné chápať dvojakým spôsobom. Človek je božský, pretože je božská príroda, ktorá ho vytvorila, a ktorej súčasťou sám je. Božským ho zároveň robí jeho zápal pre poznávanie a vznešené činy. Človek sa zbožštuje v hrdinskom zanítení, keď splýva so zbožštenou prírodou“ (Gorfunkel, 306).

Etické učenie celého obdobia renesancie a humanizmu je pretkané vzájomným vzťahom človeka k prírode a k svetu, človeka ku kresťanstvu. Rieši i problém naplnenia možnosti poznania Boha človekom a zároveň i morálne aspekty, ktoré človeku k tomuto poznaniu napomáhajú. Po všetkých pokusoch poznať maximum z existujúcej prírody a doterajších poznatkov ľudstva prichádza koniec 16. storočia a s tým spojené nové systémy vedúce k závažným zmenám vo vedeckom poznaní a možnostiach človeka. Vznikajú nové problémy a etické otázky, ktoré sú spojené s expanziou prírodných vied a formuláciou teoretických záverov.

V európskom kontexte môžeme hovoriť o etickom výklade sveta u J. A. Komenského. Jeho mravná teória vychádza z učenia Jednoty bratskej a z renesančných ideálov doby. Komenský vytvoril poznateľnosť mravného správania z praktickej činnosti človeka a pritom

v duchu výchovno-pedagogickom. Jeho spisy pokrývajú rozsah prírodných vied (Krátky výklad fyziky podľa svetla božieho upravené z roku 1663), metafyziky, etiky, pedagogiky a didaktiky. Podľa princípov Jednoty bratskej vytvára Komenský základné princípy svojho systému. K základným pojmom patrí usporiadaný rodinný život, zdvorilosť, pracovitosť, viera a úsilie človeka poznávať. Komenský kritizuje morálnu úroveň spoločnosti a svoje názory formuluje do svojich najčítanejších spisov Labyrint sveta a Raj srdca. Problém vidí Komenský vo výchove, v morálnej výchove jedinca. Tato výchova by mala začať už v útlom veku. V tomto období si dospievajúci človek získava návyky, ktoré neskôr prenáša do svojho osobného a rodinného života. Tento proces formovania mravnej výchovy predostrel Komenský v spise Všeobecná porada o náprave vecí ľudských (vydanom v rokoch 1656 –1661). „Vo Vševýchove je mravná výchova poňatá ako významná súčasť všeobecnej nápravy sveta a je rozvedená a metodicky prepracovaná od útleho detstva až k samému sklonku života, prechádzajúc od výchovy k sebavýchove a k múdrym pokynom životospripravným odtieneným podľa ľudského veku“ (Popelová, 1962, 84). Náprava sveta predstavuje u Komenského predovšetkým mravnú nápravu spoločnosti a spoločenských noriem. Vzťahuje sa i na nápravu cirkvi a nového prístupu človeka ku kresťanstvu. Jednotlivé kroky nápravy vedú jedinca k zmysluplnému životu a hodnotnej rodinnej harmónii, kde jedinec nachádza svoje uplatnenie a šťastie. Jednotlivé metodické pokyny sú odstupňované podľa veku a to i z pozície náročnosti. Nie je možné, aby sa mladý človek snažil o všetko naraz a preto spomenutá hierarchia pokynov a návodov, ako sa zdokonaľovať a viesť rozum. Tým by malo byť zabezpečené i zvládnutie jednotlivých mravných nárokov človeka. Podstatnú úlohu majú i životospripravné návyky a ich dodržiavanie, ktoré vedú k pokojnému životu. Tieto vecné pokyny sú uvedené v Komenského Pansofii.

„Človek však nie je len pasívnou súčasťou stvoreného sveta, je nadaný takou aktivitou, že z jeho činnosti vznikajú tri ďalšie svety, svet hmotných ľudských výtvorov (mundus artificialis), svet mravný (mundus moralit) a konečne svet spirituálny. Systematický výklad

o svete mravnom, ktorý obsahuje všetky vzťahy, vznikajú v ľudskom spoluzítí, obsahuje dôkladne premyslenú etickú teóriu“ (Popelová, 1962, 84). Komenský vidí v širších súvislostiach mravnosť ako súčasť všeobecného politického života. Pre človeka je dôležitá sféra osobná a spoločenská. V osobnej úrovni je základným atribútom rozvážnosť (prudentia). Komenský ďalej delí rozvážnosť podľa úrovni, kde sa prejavuje a v akej oblasti spoločenského života. V jeho poňatí ide o dokonale previazaný systém, ktorý nezabúda ani na cenné podnety a odporúčania s didaktickými prvkami. Človek ako individuálna časť prírody je úplne zodpovedný za svoj mravný rast a konanie. Na svoju dobu bola vízia Komenského niečím celkom ojedinelým vo svete nových poznatkov a vedeckej expanzie. Komenský človeka s jeho mravnosťou nesúdi z hľadiska nedokonalosti ako niektorí jeho predchodcovia či rovesníci, ale jeho zdokonalenie potrebuje čas a jeho osobné úsilie, na ktorom sa musí podieľať predovšetkým on sám so svojimi predpokladmi a mierou zodpovednosti. Na druhej strane Komenského mravná koncepcia vzniká v čase, keď sa formuje nová spoločenská skupina, ktorá nestojí o všestrannú angažovanosť jedinca. Komenského vízia všetkým rovnako i hľadiská predpokladov narážajú na mocenské prejavy a snahy obmedziť aktivitu len pre niektorých. „Tak Komenský odvodzuje mravný príkaz – nikomu neškod’ – zo zásady, čo nechceš, aby ti iní činili, nečiň im, tu z normy miluj bližného svojho ako seba samého, tu však ďalej z metafyzického princípu, že rovnému patrí rovné“ (Popelová, 1962, 86). Ak prirovnáme Komenského rozvážnosť k Platónovým ideám z hľadiska hierarchie, potom je možné tvrdiť, že stojí najvyššie a je vrcholom ako u Platóna idea dobra. Náprava vecí ľudských obsahuje i politickú účasť jedincov v spoločnosti. Výchova jedinca – v tomto rozsahu – je predpokladom obnovenia celej spoločnosti a jej morálnych postojov a zároveň i prosperity spoločenského rozvoja. V tomto ohľade je etika Komenského dôležitou súčasťou obnovy spoločenského poriadku.

Odporúčaná literatúra

RÖD, W.: *Novověká filosofie I.* Praha : Oikoymenh, 2001.

RÖD, W.: *Novověká filosofie II.* Praha : Oikoymenh, 2004.

6. Poznatzky o morálnej empirickej filozofickej tradícii

Klíčovú slová: *Hobbes, Locke, Hume, Bentham, Mill*

Dôležitou súčasťou novovekých morálnych teórií sú anglickí myslitelia a filozofi, väčšinou empiricky orientovaní. Z pohľadu dejín filozofie sú označovaní ako predstavitelia empirickej etiky. Duchovným otcom etických teórií je obyčajne uvádzaný T. Hobbes. K ďalším predstaviteľom empirickej tradície patrí J. Locke, D. Hume, A. Smith, a J. Bentham. Etické koncepcie anglických mysliteľov sú čisto praktické a pochádza z ľudskej podstaty, života človeka v spoločnosti.

T. Hobbes vystúpil so svojou teóriou v čase zásadných premien v anglickej spoločnosti. Hobbes rozlišuje prirodzený stav spoločnosti od stavu, keď je človek človeku vlkom. „V prirodzenom stave žijú ľudia v úplnej izolovanosti jedného jedinca od druhého. Z toho plynie vojna všetkých proti všetkým. V tomto stave neexistuje právo ani bezprávie, hlavnými vojnovými cnosťami sú násilie a leš. Spravodlivosť a nespravodlivosť nie sú ani telesnými, ani duševnými vlastnosťami človeka. Keby to tak bolo, musel by ich mať aj človek, ktorý by bol na svete celkom sám, tak, ako by mal zmysly a afekty. Tak to však nie je. Právo a spravodlivosť majú zmysel len pre človeka žijúceho v spoločnosti, nie pre toho, kto žije osamelo“ (Popelová, 1962, 91). Vojna všetkých proti všetkým je vedená z niekoľkých dôvodov. Jeden z nich je moc a následne spoločenská rozvrstvenosť, ktorá z uvedeného vyplýva. To je previazané s ďalšími právami a mravnosťou. Z vojny plynie bieda, nešťastie, víťaz

a porazený. „Je zrejmé, že Hobbesovi ide o vnútorný mier, nie o mier medzi národmi“ (Popelová, 1962, 92). V prirodzenom stave sa človek spolieha sám na seba a nevie o existencii druhých, nenúti ho nič k tomu, aby chránil seba a svoj majetok.

Hobbes rozlišuje právo prirodzené a rozumové. „Jadrom mravnosti a práva je u Hobbesa úprimné a vytrvalé úsilie podriaďiť všetko konanie príkazom rozumu. Mravnosť je tak prenesená do vnútra človeka a tam, ale len tam, ho bezpodmienečne zaväzuje. Inak je to pri vonkajšom správaní. Tam predpokladá vzájomnosť. Kto by konal mravne a podľa práva za všetkých okolností, bez toho, aby tak konali druhí, konal by proti rozumu. Preto jednotlivец nemôže sám začať so zachovávaním mravných zásad a nestačí na to ani dohoda viacerých ľudí. Je potrebná jednotná vôľa všetkých, spoločenskej moci, ktorá ovplyvňuje vôľu jednotlivcov obavou pred trestom a tak zjednáva nutné podmienky pre všeobecnou bezpečnosť“ (Popelová, 1962, 93). S morálkou musí súvisieť i výchova a tým i etické správanie človeka.

To, že J. Locke skúma platnosť a možnosti ľudského poznania, sa zásadným spôsobom odráža i v jeho morálnej teórii. Samotná doba dala najavo jeden dôležitý moment. Doba dáva nové poznatky, vznikajú dôležité vedecké teórie a objavy a v pozadí zostáva ľudský faktor. Veď myšlienky, názory, vedecké teórie vznikajú prostredníctvom ľudského ducha. To všetko musí ovplyvňovať psychická stránka jedinca, ktorá sa za týmto všetkým schováva. Preto je typické pre anglických mysliteľov vrátane J. Locka, že do svojho systému zapájajú psychológiu a tým zapájajú i psychický aspekt do klasickej teórie poznania. Nie je mysliteľná gnozeológia bez psychickej dimenzie. Morálne správanie je potom viazané na poznateľnosť a jej štruktúru, ktorá sa bezprostredne zapája do celkového obrazu vedeckého sveta poznania. Etická dimenzia spoločnosti je založená na gnozeologickej. Poznanie morálneho správania vychádza zo skutočnej poznateľnosti sveta. Inými slovami, ide o skutočnosť, akým spôsobom sme schopní zaznamenávať mravné zákony vo svojom rozume a z neho ich následne aj používať v bežnom

živote. Pritom J. Lockovi pomáha jeho názor, že ľudskú skúsenosť získava človek postupne a na začiatku je ľudský rozum v podobe „tabula rasa“. Jeho výčitka voči zástancom teórie vrodenej ideí (R. Descartes) je zároveň vyjadrením pochybností nad vrodenejmi mravnými postojmi. „Žiadne morálne zásady nie sú také jasné a neplatia tak všeobecne ako teoretické princípy, o ktorých bolo napriek tomu dokázané, že nie sú vrodenej. Všetky základné morálne pravdy, napr. každý má konať tak, ako si praje, aby druhí konali voči nemu, potrebujú zdôvodnenie. Zdôvodnenie je potom pre každého iné, napr. princíp, že zmluvy majú byť dodržiavané, zdôvodňuje kresťan božou vôľou, avšak prívrženec Hobbesov vôľou spoločnosti a pohanský filozof sa odvoláva na ľudskú dôstojnosť“ (Popelová, 1962, 95). Človek má zo svojej podstaty túžbu po šťastí a usiluje sa ho dosiahnuť svojím mravným konaním. Ak existuje zhoda medzi názormi členov spoločnosti, je to tak preto, že sa na tomto princípe dohodli jedinci v záujme zachovania celku. V zmysle všeobecnej prosperity. To zostáva vrodenej.

Ostatné musí človek nadobudnúť svojím konaním a pričinením výchovy. „Keď v prvej knihe esejí (rozumej Skúmanie o ľudskom rozume) Locke vyvrátil existenciu vrodenej mravných princípov, zaoberá sa v druhej knihe podrobnejšie mravnými názormi. Dobro a zlo je totožné s rozkošou a bolesťou alebo s tým, čo ich spôsobuje. Mravné dobro a zlo je užším pojmom, spočíva v súhlase alebo nesúhlase našich dobrovoľných konaní so zákonom, čím si po vôli zákonodarcu spôsobujeme odmenu alebo trest. Zákony potom Locke rozlišuje na božské, občianske a zákony verejnej mienky“ (Popelová, 1962, 96). Názor človeka je vyjadrením jeho mravných postojov, ktoré sa formujú vo vnútri človeka, nie mimo neho. Locke prenáša svoje etické učenie i do sféry politiky a politického konania. V tom možno vidieť i Lockovo delenie problému ideí: ich pôvod a platnosť, ktoré odlišuje. To však neplatí o jeho nasledovníkovi D. Humovi.

D. Hume vystupuje so svojím systematickým učením v prvej polovici 18. storočia. „D. Hume sa pýta, ako vznikajú obsahy nášho vedomia. On sám je presvedčený, že všetky obsahy vedomia

sú v konečnom dôsledku zmyslové vnemy. Ale existujú dve triedy percepcií:

- a) impresia (dojmy) sú živé, aktuálne zmyslové vnemy, ktoré máme, keď počujeme, vidíme, cítime, milujeme, nenávidíme;
- b) predstavy jednoduché, ktoré vznikajú reflexiou týkajúcou sa impresií a predstavy zložené vznikajú spájaním jednoduchých predstáv asociácií. K asociáciám dochádza mechanicky na základe podobnosti, časového a priestorového rozhrania alebo na základe vzťahu príčiny a účinku. Priestor, v ktorom je prítomnosť vedy možná, pokladá za jasne obmedzený. Zahŕňa na jednej strane skúmanie vzťahov medzi predstavami v rámci čistej myšlienkovvej činnosti, na druhej strane skúmanie vzťahov medzi faktami, čo je témou prírodných vied“ (Anzenbacher, 2004, 201). Humova impresia (dojem) je aktuálny zmyslový vnem, ktorý získavame našou participáciou na realite. Samozrejme, že existuje nekonečné množstvo týchto zmyslových vnemov, ktoré v danom okamihu zostávajú pre človeka prázdny obsahmi bez asociačného zákona (nie sú vo vzťahoch s inými obsahmi). Niekedy býva Humova etika vysvetľovaná ako etika citu (s prvkami skepsy) s cieľom delenia citov na lúbošť a neľúbošť. „(...) povinnosť, je preto a priori praktického rozumu či svedomia“ (Anzenbacher, 2004, 283). So svedomím sa viaže dilema medzi dobrom a zlom. Hume hovorí, že nám nejde o to, čo je dobré a zlé, ale o to, že dobro a zlo sú apriórne objekty praktického rozumu (Anzenbacher, 2004, 283).

Už v tomto okamihu môžeme konštatovať, že anglickými empirikmi sa v zásade mení celá doterajšia tradícia etických teórií, ktoré majú svoj počiatok v staroveku. Otázka všeobecných pojmov, ktoré vytvárajú človeka, sa presunula k samotnému človeku, ktorý je schopný vnímať a reagovať na svoju realitu, a pritom radikálne pretvárať obsahy svojho rozumu.

Anglická etika má svoju samostatnú odnož, ktorú jej zakladatelia (J. Bentham, J. S. Mill) označili ako utilitarizmus. V nej je základná kategória prospešnosť. J. Bentham ako predstaviteľ utilitarizmu

hovorí o tom, že čo najviac blaha (dobra) pre čo najväčší počet ľudí. „Podľa tejto zásady, ktorá je v jeho očiach samozrejماً, má byť posudzovaná každá inštitúcia, každý skutok, každá vlastnosť a každý podnet.“ (Höffding, H. – Král, J., 1974, 232). Zo všetkých anglických empirikov vidíme u Benthama odklon k psychológii. Správanie človeka je ovplyvnené jeho psychikou. To, čo by si človek želal alebo môže zaistiť, vychádza z jeho psychického stavu. Jestvujú rôzne atribúty morálnych a voľných prejavov človeka, ktoré majú priamy vplyv na jeho psychiku. Prítom každý človek má odlišný prah citlivosti a prežívania pocitu hladu, šťastia, bolesti, zla, radosti. Slasť a strasť je u Benthama zoradená v závislosti od psychických stavov človeka.

Odporúčaná literatúra

RÖD, W.: *Novověká filosofie I.* Praha : Oikoymenh, 2001.

RÖD, W.: *Novověká filosofie II.* Praha : Oikoymenh, 2004.

7. Poznatky o morálnej filozofickej tradícii v osvietenstve

Kľúčové slová: *Helvétius, Turgot, encyklopedisté Voltaire, D. Diderot, Rousseau*

Poznanie v etickom správaní v období osvietenstva. Ako klasický príklad etických teórií európskeho osvietenstva môžeme uviesť Francúzsko a Nemecko. Bolo by, samozrejme, možné prejsť dôkladnou exkurziou všetky európske krajiny a ich prerod do nového plášťa, ale pre naše účely úplne postačí anglický a nemecký odkaz osvietenstva vo vede, umení a literatúre. Všetky etické teórie vychádzajú z nového predpokladu, oproti dobe predchádzajúcej, že ideál novej éry sa zrodil v schopnosti človeka ovládať svet a svojim rozumom vládnuť. Dôkazom toho mali byť doterajšie teoretické výsledky vedy, emanácie prírody človekom, ľudská schopnosť vysvetľovať doposiaľ veci neobjavené a neznáme. Bola to viera v maximum človeka a doba so svojim nadšením a veľikánmi neprihliadala na niektoré možné prekážky zo strany človeka a jeho nedokonalosti. V tejto atmosfére sa rodí niekoľko výnimočných morálnych teórií, ktoré sprevádzali svoju dobu a ovplyvnili i myslenie celého radu ďalších autorov. Nie nadarmo sa hovorí, že osvietenstvo je kultúrne hnutie so svojimi počiatkami vo Francúzsku, ktoré hlása prioritu rozumu nad vierou. K dôležitej zmene v etických postojoch mysliteľov doby patrí skutočnosť, že sú zameraní na subjektivismus a mravné správanie vyvodzujú zo vzťahov, ktoré človek prežíva a pociťuje k sebe samému. Ďalšou zmenou je aj to, že autori hľadajú a nachádzajú úžitok len pre jedinca, nie dobro a šťastie pre

celok, ako to bolo v prípade anglických utilitaristov. Vysvetlenie je naporúdzí. Dôležitým faktorom bolo postavenie človeka v spoločnosti. Samotná spoločnosť bola rozdelená na niekoľko spoločenských úrovní a každá bola voči druhej oddelená a ich postavenie bolo nemenné. Vnútri každej spoločenskej vrstvy vzniká mechanizmus morálneho správania, ktorý sa prenáša po generáciách. Preto sú mravné teórie osvietenských autorov zamerané na určitú spoločenskú vrstvu a popisujú práve hodnoty, morálku, cítenie, ktoré sú dominantné pre určitú spoločenskú vrstvu.

Pôvodná teória o rovnosti všetkých ľudí sa obyčajne pripisuje Helvétiovi. Helvétius vo svojom diele O človeku (z roku 1773) pojednáva o rozdielnosti osobných záujmov od spoločenských, čo zároveň podporuje i despoticke usporiadanie a formu vládnutia vo Francúzsku. „Kritérium mravného dobra závisí u Helvétiá od toho, čo považujeme za užitočné pre seba. Naša sebaláska nás vedie k tomu, aby sme sa vyhýbali bolesti a vyhľadávali slasť. Táto sebaláska je všetkým ľuďom spoločná a je nerozlučne spojená s ich bytosťou. Je prameňom našich snáh, všetkých našich afektov, tie sú len zameraním našej sebalásky na ten alebo onen predmet“ (Popelová, 1962, 120). Istá miera a podoba subjektívneho egoizmu je u každého človeka daná výchovou. Prostredníctvom výchovy získava človek určité návyky, ktoré si prináša do života, postupne mení a naďalej i získava nové spôsoby správania. „Jediným motívom mravného správania je odmena“ (Popelová, 1962, 121). Mravnosť a nemravnosť nezáleží podľa Helvétiá na človeku a jeho mravnosti, ale na dobrom zákonodarstve. „V morálnom živote, tak ako v mechanike a vo fyzike, sa vždy následok rovná príčine. Živosť afektov závisí čiastočne od prostriedkov, ktoré zákonodarca používa, aby ich v nás vzbudil, čiastočne od pomerov, do ktorých nás osud postavil. Čím sú však naše afekty silnejšie, tým väčšie sú účinky, ktoré spôsobujú. Výchova a osud vytvárajú človeka“ (Popelová, 1962, 121).

Francúzske osvietenstvo môžeme podľa svojho obsahu deliť na francúzskych materialistov (Holbach, Helvétius, Turgot), encyklopedistov (Voltaire, D. Diderot, J. d'Alambert) a autorov

spoločenských teórií (J. J. Rousseau). Pokiaľ zhrnieme jednotlivé názory týchto autorov (predovšetkým francúzskych materialistov), sú výsledkom nasledujúce závery:

„Etické teórie francúzskych materialistov sú nielen nenáboženské, ale väčšinou ostro protinábožensky zamerané. Dokazujú nielen to, že môže byť nenáboženská morálka, ale aj to, že žiadna skutočná morálka nemôže byť náboženská. Sú založené na rôznymi spôsobmi chápanej ľudskej prirodzenosti. Nie sú to už vrodené princípy metafyzik XVII. storočia, ktoré boli prekonané ako v gnozeológii, tak aj v morálke. Je to prirodzenosť ľudských zmyslov a ľudského rozumu, (...) základ morálky je senzualistický. (...) Senzualizmus má však špecifické rysy, rozhodne nie je antipódom rozumu, ale jeho spojencom. Etika francúzskych materialistov (...) je (...) spoločensky zameraná. Spájanie morálky s politikou a so zákonodarstvom vedie k tomu, že jednak pri hľadaní faktorov, ktorými je ovplyvňovaná morálka, je vždy, vedľa podnebí, zvykov, uvádzané i zákonodarstvo a politické pomery. S rozpoznaním významu zákonodarstva pre mravnosť súvisí i vysoké cenenie výchovy a odtiaľ postulát, aby sa štát staral o výchovu, s čím súvisí i postulát, aby starostlivosť o výchovu bola odňatá cirkvi“ (Popelová, 1962, 123-125). Vystúpením proti náboženskej morálke sa francúzsky materialisti v zásade odlišujú od anglických empirikov. Morálka má subjektívny pôvod a u každého človeka alebo spoločnosti vychádza z výchovy, ktorú žiadny z autorov nepodceňoval. A čo viac, francúzsky materialisti poznatky morálneho správania odvodzujú zo zmyslov a ľudskej prirodzenosti, ktoré sú im vlastné. Poznanie, ktoré plynie z mravných zásad, je subjektívne a má svoje dočasné trvanie. Človek poznáva seba a vonkajšiu realitu v časovej previazanosti a s cieľom osvojiť si prírodu pre svoje účely. Príroda sa stala podstatným dôvodom pre ľudské bádanie a zároveň námetom filozofických úvah. Náboženská tolerancia je predmetom myslenia väčšiny autorov.

Dobu a spoločnosť ovplyvnilo etické a filozofické myslenie francúzskeho osvietenca J. J. Rousseaua. Jeho dielo predstavuje osobitnú odozvu vtedajšej doby. V spisoch Emil alebo O výchove (Praha,

1926), O pôvode nerovnosti medzi ľuďmi (Praha, 1949), O spoločenskej zmluve (Praha, 1949) opisuje spoločenskú a duchovnú atmosféru revolučného Francúzska. Rousseau sa stáva kritikom vládnucej aristokracie a na druhej strane sa bez priamej účasti vo vyšších kruhoch nezaobíde. Sám Rousseau bol určitý čas hrdý na svoje spoločenské postavenie pri kráľovskom rode. Je preňho typické úsilie narušiť spoločenský poriadok a pritom dať návrh nového spoločenského usporiadania a spoločnosti – spoločenská zmluva. Rousseau je svojou teóriou spoločnosti bližšie k socialistickej koncepcii (Anzenbacher, 2001, 312). „Rousseau pozná prirodzenú ľudskú pospolitosť, radosť z pospolitosti ako prirodzený stav prostých ľudí. Prirodzený spoločenský cit je nutnosťou, bez neho by sa nemohla ľudská spoločnosť rozvíjať. Súcit je cit elementárny. Súcitenie je tým prudšie, čím bližšie sa prizerajúci tvor stotožní s tvorom trpiacim. (...) práve rozumové úvahy privádzajú človeka k tomu, aby sa sústredil na seba; práve ony ho oddeľujú“ (Popelová, 1962, 135). Človek je v jeho poňatí omnoho otvorenejší, pripravený užívať život a radosť z neho, neusiluje sa človeka a jeho ľudskosť zaradiť do pevne (dopredu) pripravenej schémy. To je i základná odlišnosť Rousseaua od predošlých autorov aj jeho chápania mravnej výchovy jedinca, ktorú podal vo svojom diele Emil alebo O výchove. Na Rousseaua nadväzuje moderná koncepcia spoločnosti a prirodzeného práva.

Odporúčaná literatúra

CORETH, E. – SCHÖNDORF, H.: *Filosofie 17. a 18. stoločí*. Olomouc : nakl. Olomouc, 2002.
RÖD, W.: *Novověká filosofie II*. Praha : Oikoymenth, 2004.

8. Poznatzky o etike v poňatí I. Kanta a G. W. Hegela

Kľúčové slová: *Kantove spisy, povinnosť, deontologické poňatie etiky, kategorický imperatív*

Poznatzky o morálnom správaní v období nemeckej klasickej filozofie. Nie je možné v „zrkadle dejín“ prehliadnúť morálnu teóriu významného filozofického myslenia, ktoré je ukázané v dielach I. Kanta, J. G. Herdera, L. Feuerbacha, J. G. Fichteho a G. W. F. Hegela.

Pre náš text postačí venovať sa dôkladnejšie morálnej teórii vytvorenej I. Kantom. Jeho osobou vstupujeme do obdobia, ktoré je výnimočné svojou kritickosťou k predchádzajúcemu a zároveň i úsilím vytvoriť dôsledný filozofický základ na prelome XVIII. a XIX. storočia.

Kantova kritická filozofia je prekonaním filozofických systémov novoveku (Kant, 1974). Nadväzuje na tradíciu racionalizmu a empirizmu. V každom z týchto systémov nachádza najsilnejší a pritom základný fenomén, ktorý mu slúži ako východisko v jeho koncepcii. Nielen rozum, ale aj skúsenosť majú svoje kladné a záporné stránky. „Kantova transcendentálna reflexia ukazuje, že obidve pozície sú čiastočne oprávnené. Ale stanoví hranice ich totálnym nárokom. Zmyslové a nezmyslové poznatzky sa navzájom podmieňujú a spoločne budujú naše ľudské poznanie“ (Anzenbacher, 2001, 123). Tak ako je Kantova Kritika čistého rozumu zameraná na štruktúru poznania, z ktorého vychádza nový filozofický koncept, tak Kritika praktického rozumu je jeho mravná teória, ktorú dopĺňajú Základy metafyziky mravov. Štruktúru poznania tvorí transcendentálna

estetika, transcendentálna logika, transcendentálna analytika a transcendentálna dialektika.

V transcendentálnej estetike („estetiku“ tu musíme chápať ako zmyslovosť) sa Kant zaoberá otázkou ako sa niečo, na báze ľudskej skúsenosti, stáva názorným (zmyslovo pozorovateľným). „Kant ukazuje, že názor je možný jedine preto, že existujú apriórne (teda neempirické), transcendentálne formy názoru. Nimi sa rozmanitý vnemový materiál stáva názorným“ (Anzenbacher, 2001, 128). Kant uvádza, že sú dve tieto formy – priestor a čas. Transcendentálna logika sa delí na transcendentálnu analytiku (predmetom je rozvažovanie) a transcendentálnu dialektiku (hlavným predmetom sú idey rozumu). „V Kritike praktického rozumu nesmieme teda vidieť iba filozofickú teóriu mravného zákona, ale zároveň filozofickú metódu na rozriešenie náboženskej otázky“ (Kant, 1944, 289). Kritika na gnozeologickej úrovni sa vzťahuje na korene európskeho filozofického myslenia. Je zároveň prekonaním empirickej a racionalistickej tradície s cieľom vytvoriť vlastný filozofický systém. Ako píše J. Patočka vo svojom Doslove: „Čo viedlo Kanta k hlbšiemu prepracovaniu týchto pojmov? V. Delbos vo svojom veľkom diele o Praktickej filozofii Kantovej činí nadmieru pravdepodobné, že to bola filozofia dejín, ktorou sa čoskoro po vydaní Kritiky čistého rozumu zamestnával, a to nie v poslednom rade, aby sa vyrovnal s myšlienkami, ktoré vo svojej filozofii ľudskosti a ľudských dejín vyslovil Herder. Pre Herdera sú dejiny uskutočňovaním ľudskosti (...)“ (Kant, 1974, 291). Kantov mravný zákon – kategorický imperatív – má dvojaký význam: je nanajvýš gnozeologický, rieši postup nášho poznania vonkajšej skutočnosti a má etický rozmer v zmysle konania človeka na základe poznania skutočnosti. „Čistý rozum sa teda môže stať sám zo seba rozumom praktickým. Je dostačujúcim určujúcim dôvodom vôle. Je však iba dostačujúcim určujúcim dôvodom vôle, nie dostačujúcim a nutným“ (Anzenbacher, 2001, 277). Z priameho znenia kategorického imperatívu plynie zjednodušený záver: Nečiň zlo druhému, ani ty nemáš rád, keď ho činia tebe. Vôľa je určovaná nielen zákonmi, ale i účelmi. „Povinnosti sú kategorické rozumové

zákony. Povinnosť je presne to, čo poznávam ako rozumné nezávisle od všetkých motívov ľubovôle a nevôle. Kant nazýva správanie morálne dobrým vtedy a jedine vtedy, keď sa uskutočňuje z povinnosti. Kant vidí pôvod povinnosti v osobnosti človeka, v jeho slobode a nezávislosti od mechanizmu celej prírody. Nemorálne či morálne zle konám iba vtedy, keď sa nechám určovať náklonnosťou, ktorá odporuje povinnosti. Morálne zlým konaním sa dostávam do rozporu s tým, čo vytvára našu dôstojnosť ako ľudí. Morálny zákon v nás povyšuje nad všetku prírodnú kauzalitu do priestoru sebaurčovania na základe slobody“ (Anzenbacher, 2011, 278-279). Správanie človeka je určované slobodou vôle. Z ľudskej dôstojnosti je naše správanie vždy podriadené prírodnej kauzalite. Skutočnosť vychádza zo slobody, ku ktorej sa postupne prikláňame a usilujeme sa konať dobro. „Účel, nám predpísaný, je účel slobody, a aj keď jeho uskutočňovaním zmyslový človek trpí, dostáva sa ním k slovu ona pravá, metafyzická prirodzenosť človeka, ktorá je nezaťažená zmyslovým nátlakom, ktorá je časťou pomyselného sveta, ktorá je slobodná. Sloboda je teda zároveň základom, z ktorého cieľ vychádza, i cieľom, ktorý si kladie (...)“ (Kant, 1974, 291). Imperatív, ktorý prikazuje správanie vôle, nepožaduje žiadne rozumové vysvetlenie a je protikladom hypotetického imperatívu, ktorý hovorí, čo robiť pre uskutočnenie daného cieľa. Tak ako má skúsenosť dva očividné zdroje (empirický a apriórny), je ľudská sloboda slobodou jedincov na tomto svete. Kant „v teórii poznania začína názorom, ku ktorému sa vzťahujú pojmy a zásady rozumu, a končí ideami chápania, ktoré ich systematicky organizujú“ (Kant, 1974, 294). Poznanie v morálnom správaní je závislé od mravného zákona. Jeho význam je založený na zásadách praktického rozumu. „Praktický rozum, práve tak ako špekulatívny, sa zaplieta do antinómie. Podnetom tejto antinómie je idea najvyššieho dobra, ktorým nie je iba jednoduchý mravný zákon, ale zjednotenie mravného zákona s blaženosťou, realizácia blaha, ktorého je mravná osobnosť hodná.“ (Kant, 1974, 297). Každý jedinec sa zo svojej podstaty usiluje dosiahnuť mravnosť. Každý ľudský čin je dobrý, pokiaľ vychádza z mravného zákona.

Mohlo by sa zdať, že Kantova etika je príkazová a dištinktívna. Na druhej strane sa Kant usiluje o prepojenie poznania a etického (mravného) ideálu. Ten musí byť nevyhnutne formovaný človekom, nie mimo neho, ale v ňom samotnom. Nazeranie a rozum sú viazané na seba s cieľom poznania krásy a dobra v človeku.

Kantova mravná teória a mravné zásady formulované v jeho koncepcii zásadným spôsobom ovplyvnili ďalší vývoj filozofickej etiky. Veľa pokračovateľov a nasledovníkov sa pokúsilo Kantovu teóriou prekonať, upraviť alebo v nej pokračovať. Väčšina snáh však skončila bez úspechu. Niektorí autori si zvolili vlastnú cestu k dosiahnutiu a koncipovaniu mravnej skutočnosti. Príkladom je systém vybudovaný G. W. F. Hegelom.

Hegel vytvoril svoj filozofický systém v záujme ukončenia čiastkových pokusov vo filozofii na prelome XVIII. a XIX. storočia. V jeho systéme je dominantné triadické členenie reality. Ide vskutku o veľmi premyslený systém, ktorý zastrešuje filozofie a jeho súčasťou sú prírodoveda, logika, etika, politika, umenie a náboženstvo. Hegelov systém prekonáva svojou šírkou všetky doterajšie etické a filozofické teórie a systémové prístupy od antiky. Sám Hegel v mnohých prípadoch odkazuje na klasikov antickej filozofie a čerpá z nich. Vlastný systém tvorí znalosť Platóna, Aristotela, myšlienky kresťanstva a celá línia osvietenstva až po Kanta. Tieto zdroje sú zrejme v jeho diele Fenomenológia ducha, kde ide o akési uvedenie do problému filozofie. Nie je teda možné brať fenomenológiu a jej výklad vo väzbe na dnešné použitie tohto významu ako filozofie podstat. To, že Hegel spája niekoľko tradícií do jednej, je zrejme v celkovej myšlienkovvej koncepcii. Ústredný motív – dialektika – vedie k absolútnemu poznaniu. U Hegela je dialektika metódou, ktorá tematizuje doteraz riešené problémy v celej filozofickej tradícii. „Chápe moralitu ako človekom vytvorený svet v priebehu dejín“ (Popelová, 1962, 141). Morálka nie je nič, čo by sa mohlo vytvoriť len tak a z ničoho. Mravnosť nie je povrchový jav, ale ide o vnútro každého spoločenského organizmu, vzťah medzi ustálenou tradíciou a zmyslovosťou. „A predsa, čím ľahšie je postrehnúť hlavné

rysy Hegelovej etickej koncepcie, tým ťažšie je podať prehľadne jej systém. Je to tým, že Hegel nikdy nemá mravnosť samu v centre svojho bádania. Vo Fenomenológii ducha je spojená s filozofiou dejín, v Základoch filozofie práva je súčasťou právnej filozofie“ (Popelová, 1962, 142). To však robí Hegelov etický koncept náročným. „Pretože dejiny sú stupňovitými sebaobjaveniami ideí, je pochopiteľné, že objektívna mravnosť, mravnosť epochy je nadradená mravnosti individuálnej, ktorá je ňou určovaná. A všeobecný záujem je mravne vyšší než individuálny mravný vnem a z neho plynie správanie“ (Popelová, 1962, 143). Dialektika je prejavom bytia jestvujúceho. Je to základný zákon bytia a určujúci étos jestvujúceho. Vo fáze objektívneho ducha existuje triáda – právo, moralita a mravnosť. Moralita je svedomie, ktoré má jedinec, každý člen spoločenského poriadku. Mravnosť je výsledkom spoločenského spolužitia a noriem v štáte. „Moderný štát je síce organizácia slobody, to však neznamená, že každý jednotlivec podľa svojho individuálneho cítenia smie rozhodovať o celku.“ (Höfding, H. – Král, J., 1974, 210). Jedinec nerozhoduje o celku, ale zdieľa rozhodnutie moci. Jeho sloboda je slobodou pána a jeho rozhodnutí. Morálka sa zásadným spôsobom rozdeľuje na oddelené pozície a spoločenské úrovne. „Moralita je subjektívnosť vôle. Mravné je to, čo sa zhoduje s mojimi zásadami, sudcom je tu moje svedomie“ (Popelová, 1962, 143). Podľa Hegela má svedomie subjektívnu povahu a má význam akéhosi signálu vnútornej mravnosti. Mravnosť je v človeku barometrom a zároveň ukazovateľom dobrého a zlého. Subjektívny názor je ten, ktorý môže byť mylný a nie je zaručené jeho trvanie. Moralita môže byť pochopená ako súbor mravov, ustálených a trvajúcich. Hegel navyše uvádza, že jestvuje verejná mravnosť. Tá spája v sebe všetky mravnosti, ktoré môže v sebe človek rozvíjať. „Hegel dobre poznal, že každá mravnosť je spoločenskou mravnosťou a že mravne nemožno žiť inak než v spoločnosti“ (Popelová, 1962, 145). Táto mravnosť je súčasťou života občianskej spoločnosti, ktorá sa bez nej nezaobíde. Hegel v rámci fungovania morálky rozlišuje individuálnu morálku a spoločenskú mravnosť. Vôľa je u Hegela spojená s tým,

čo človek má, a odlišuje sa tým od všetkého animálneho, myslením. „Hegel ostro rozlišuje medzi slobodnou vôľou a ľubovôľou. Ľubovôľa volí medzi pudmi, sklonmi, žiadostivosťami – voľba je daná neurčitostou ja a určitostou obsahu prichádzajúceho zvonku. Človek je teda závislý od tohto obsahu. Prostý človek usudzuje, že koná slobodne, keď koná ľubovoľne, ale ľubovôľa je opakom slobody vôle“ (Popelová, 1962, 146). Ľubovôľa je človeku daná v jeho voľbe konania a je preňho rovnako dobrom z hľadiska sklonov. Slobodná vôľa je daná rozumom a pre človeka predstavuje voľné správanie pre pocit dobra a blaženosti. Teda ide o spojenie praktickej a teoretickej činnosti bytosti, ktorá je smerovaná k vyšším cieľom a bohu. Hegelova etická teória si našla celý rad priaznivcov a tiež odporcov, ktorí sa usilovali buď v dokončenom systéme pokračovať (J. G. Herder), alebo sa zásadne odklonili (J. F. Herbart).

Odporúčaná literatúra

- CORETH, E. – SCHÖNDORF, H.: *Filosofie 17. a 18. stololetí*. Olomouc: nakl. Olomouc, 2002.
- CORETH, E. – EHLEN, P. – SCHMIDT, J.: *Filosofie 19. stololetí*. Olomouc: nakl. Olomouc, 2003.
- KANT, I.: *Základy metafyziky mravů*. Praha: Sloboda, 1974.
- HEGEL, F. W. G.: *Filosofie, umění a náboženství a jejich vztah k mravnosti a státu*. Praha 1943.
- HEGEL, F. W. G.: *Fenomenologie ducha*. Praha, 1960.

9. Poznatzky o etike v čase romantizmu

Klíčovú slová: *Kierkegaard, existencializmus*

Druhá polovina XIX. storočia je v znamení kritického romantizmu, ktorý zasiahol celú Európu. Z etických konceptov a filozoficko-teologických bádání je nevyhnutné zamerať pozornosť na dánskeho mysliteľa S. A. Kierkegaarda. Často býva jeho meno spájané s počiatkom existencializmu. Nie je to celkom náhoda. Kierkegaard sa ako prvý pokúsil vysvetliť význam slova existencia v etickej dimenzii. Väčšina jeho predchodcov a koryfejov sa usilovala o interpretáciu tohto pojmu v rovine ontologickej, metafyzickej, teologickej a pod. Ak zhrnieme Kierkegaardov postoj, je dôležité, že jeho existencia je výsledok procesu nivelizácie. Nivelizáciu môžeme vysvetliť ako proces zospoločenšenia, keď na začiatku je človek súčasťou masy, spoločnosti ako celku. Nastávajú však chvíle a okamihy, keď človek na základe svojho každodenného konania chce byť sám so sebou. To je moment, keď sa prejavuje svojou plnosťou ako jestvujúci a dáva týmto o sebe vedieť druhým. V okamihu, keď je sám so sebou, rieši svoje problémy a rozpory, ktoré sú v ňom nahromadené. Byť sám so sebou je zároveň vyjadrením významu jestvovať – byť. Rozhoduje o svojom osude, o svojich záležitostiach a nepocituje žiadnu zodpovednosť k druhým. Ide predsa len o jeho existenciu – výskyt. Kierkegaard je proti davu a má z neho vážne obavy. Dav, ktorý opisuje, je masa, ktorá sa usiluje o svoj blahobyť a pre dobro a česť neurobí takmer nič. Preto je preňho dav doslova nebezpečenstvom, ktorému je treba sa vyhnúť. Ale ako a kam smerovať, čo bude ďalej?

To sú otázky, na ktoré Kierkegaard odpovedá vo svojich ťažiskových textoch a vkladá do nich i osobnú, trpkú, životnú skúsenosť.

Kierkegaard je viac známy ako spisovateľ a teológ než filozof. Jeho diela *Bud'* – alebo, *Filozofické odrobinky*, *Cvičenie v kresťanstve*, *Nevedecký dodatok*, *Moja literárna činnosť* atď. obsahujú jasné svedectvo o autorovom cite a presnosti vyjadrovania, okrem toho i presné vystihnutie citového prežitku samotného autora.

Existencializmus je viac než filozofia, je to životný postoj a spoločenský štýl doby. V zásade je možné hovoriť o tom, že Kierkegaard zakladá túto tradíciu, ktorá sa v XX. storočí premenila na filozofiu ja. Ústredný problém je okrem existencie a bytia aj problém diferencie objektívnej a subjektívnej reflexie. „Čo znamená toto odlišenie? Bežnú skúsenosť, z ktorej vychádza filozofia, môže človek reflektovať. Existencialisti sa domnievajú, že pri tom má dve základné možnosti. Môže nazeráť sám od seba, od svojej osobnej individuálnej subjektivity a vnútra a zameriavať svoju pozornosť na to, čo je objektívne dané. Existencialisti uvažujú, že filozofia sa rozvíjala väčšinou v znamení tejto objektívnej reflexie. Človek však môže pojať sám seba tiež ako možnosť. V tejto subjektívnej reflexii mu ide o vlastné ja, ktoré je nazývané existenciou. Je to radikálna sloboda uchopiť seba samého ako možnosť a sám seba takto projektovať“ (Anzenbacher, 2001, 138). Človek je vyzvaný k tomu, aby sa realizoval sám za seba. Jediniec je vyzvaný k priamej voľbe vlastného ja a svojho bytia. To sa dá považovať za ústredný etický problém. Z toho však plynie i zásadný problém pre filozofiu – hľadanie zmyslu vlastnej existencie. Človek seba prežíva ako slobodu, vrhnutosť a možnosť danou voľbou v konečnosti, pretože každá existencia je časová (narodenie a smrť sú dva horizonty každého človeka).

Základný pojem, ktorý tvorí pilier celej etickej koncepcie, je úzkosť. Samota, osamotenie, sklamanie má určite v Kierkegaardovom živote svoje miesto a je priamo autentické s jeho životnými skúsenosťami a vnemom. Kierkegaardove myslenie je v podstate vystúpením proti veľkým filozofickým systémom doby, proti jasnosti vo všetkom absolútnom a dikcii kategoriálneho aparátu. Je preňho

príznačné i to, že väčšinu svojich diel písal pod pseudonymami. Často píše o stádovosti spoločnosti, predovšetkým sa razantným spôsobom vyjadruje proti dánskej spoločnosti a cirkvi. „Proti nim stojí u Kierkegaard jedinec hodnotný len svojím bezprostredným vzťahom k bohu“ (Popelová, 1962, 243). Tento vzťah k bohu opisuje Kierkegaard na príklade biblického motívu Abraháma, ktorý je za cenu viery odhodlaný obetovať i svojho dlho očakávaného syna. Prostý človek je tu postavený pred ťažkú úlohu, nepomôže mu ani dokonalá mravnosť, ani morálny kódex. Ide tu o obsiahnutie viery ako pripravenosti jedinca k tomuto aktu. Kierkegaard tu hovorí o skoku k viere, len tak je možné túto úlohu zvládnuť. Po celý svoj život sa človek pripravuje k viere, avšak nevie, kedy táto skúška nastane. V okamihu je potrebné urobiť rozhodnutie, ktoré má časovú hranicu a za ňou čaká bezodná večnosť, ktorá je voči človeku pomínuteľná. Kierkegaard rozlišuje tri štádiá, prestup medzi nimi sa deje skokom a podľa jeho slov sa nedá logicky vysvetliť. „Na najnižšom stupni stojí estetik (estetické štádium – pozn. autora), žijúci v pôžitku chvíle; ironik pozná už vnútorný život, ktorý nie je možné úplne vyjadriť v žiadnej jednotlivéj chvíli; etik (etické štádium) rozvíja pozitívne tento vnútorný život vernou činnosťou v rodine a v štáte; humorista pozerá na všetky ľudské vzťahy ako nepomínuteľné v pomere k večnosti a žije v boľavej rezignácii, ktorej najradšej dáva žartovný výraz; človeku náboženskému (náboženské štádium) je život v čase trvalým utrpením, pretože konečnú pomínuteľnú existenciu nemožno zmieriť s večnou pravdou; kresťan konečne vidí v tomto utrpení následok vlastného hriechu a protiklad času a večnosti mu pominie iba tým, že sa večné samo javí v čase a že je zachované v paradoxnej viere“ (Höffding, H. – Král, J., 1974, 219).

Vyvrcholením je teda náboženské štádium, fáza, keď je človek stále vo fáze hľadania, nenachádza pokojné miesto, horí pre druhých a cíti naliehavosť životného zápasu. Predchádzajúce fázy sú svedectvom ľudského udomácnenia sa a spokojnosti, zaujatia pre svoj pobyt na tomto svete. Sú so svojím miestom spokojní. Ide

zároveň o iné vyjadrenie konzumnej mentality spoločnosti a poslušnosť cirkvi. Nie morálny človek, ale morálka v človeku.

Odporúčaná literatúra

CORETH, E. – EHLEN, P. – SCHMIDT, J.: *Filosofie 19. století*. Olomouc: nakl. Olomouc, 2003.

HOLZHEY, H. – RÖD, W.: *Filosofie 19. a 20. stol. II*. Praha, 2006.

10. Poznatky o etike v poňatí F. Nietzscheho a nemeckej filozofickej tradície

Kľúčové slová: *Nietzscheho filozofické dielo, nadčlovek, Antikrist, Husserl, Scheler*

Popretím celej doterajšej európskej tradície je filozofické a literárne dielo F. Nietzscheho. Jeho život bol poznamenaný mnohými úpadkami, čo sa prejavilo v jeho tvorbe a citovom zafarbení niektorých literárnych diel. Skoro vo všetkých Nietzscheho dielach nájdeme etické a morálne témy, ktoré rozpracúva súčasne s náboženskou a filozofickou problematikou. To, čo mu je vlastné, je štýl, v ktorom vznikli jeho diela. Ide o vecnú kritiku spoločenských mravov a človeka na prelome storočí vôbec. Nietzschemu už nejde o jednotlivé etické kategórie, ako to bolo v antickom alebo stredovekom období, ale centrálnym pojmom, ktorý sa objavuje v jeho textoch, je hodnota. Nietzsche hlása radikálnu zmenu hodnôt a celého doterajšieho systému, na ktorý si človek na konci XIX. storočí zvykol. Nedokáže si predstaviť svoj život bez týchto hodnôt. Rozbúranie hodnôt je dokonca výzvou pre všetkých ľudí v Nietzscheho okolí. Premenu má tiež prejsť i doterajšie kresťanstvo so svojimi morálnymi a etickými normami. V čo najbližšej budúcnosti má ísť o vládu silných a vládu nadčloveka, ktorému pripravuje všetky potrebné prostriedky na jeho nástup. Keď bol v prvom tvorivom období ovplyvnený a zaujatý klasickou filológiou, vypracoval postupne teóriu dvojakej morálky. Rozdeľuje vývoj celého ľudstva na morálku panskú (aktívna vôľa k moci) a morálku otrockú (resentiment, reaktívna vôľa k moci). Morálka panská je morálkou dominantnou,

zosobnením tejto morálky je panovník, vládnuca vrstva, ide pritom o pôvodnú morálku a výsadné postavenie obmedzeného počtu jedincov v spoločnosti. Preto Nietzsche hovorí, že táto morálka je hnacím motorom spoločenského vývoja a je určená pre vyvolených jedincov (nadčloveka). Otrocká morálka je morálkou podriadených, všetkých tých, ktorých Nietzsche zaraďuje k poslušnému davu. Otrocká morálka vznikla ako druhotná v závislosti od existencie panskej morálky. „Panská morálka je pravou árijskou morálkou. Jej vzor vidí Nietzsche v prísnom kastovnom rozdelení obyvateľstva a z neho plynúce tvrdé kastovné morálky v Indii, každý ústupok z tvrdého postoja pánov k otrokom pokladá za cestu k oslabenej vitalite, k dekadencii, k zhoršeniu rasy. Vitalita, inštinkty, rasa, to sú biologické pojmy, ktoré Nietzsche vnáša do etiky a do filozofie kultúry a v ich mene dáva nerovnosti, nadradenosti silných jedincov nad masami biologické posvätenie“ (Popelová, 1962, 180). I keď v dejinách došlo k niekoľkým pokusom zmeniť postavenie otrockej morálky, podľa názoru Nietzscheho vždy išlo o narušenie dejinného vývoja. Samotný dejinný vývoj ukázal na neschopnosť väčšiny vládnúť menšine. Dôkazom toho sú Nietzscheho práce *Súmrak modiel, Vôľa k moci, Tak vrazil Zarathustra, Zrodenie tragédie z ducha hudby, Genealógia morálky, Ľudské, príliš ľudské* a i. „Vzbura otrokov v morálke teda vedie k prehodnoteniu prirodzeného vznešeného poriadku hodnôt dobré a zlé v dobro a zlo. Aktívne dobré sa prehodnocuje na zlo, zatiaľ čo zlé sa zhodnocuje na reaktívne dobro“ (Anzenbacher, 2001, 185). Hodnotový poriadok, ktorý platí pre ľudstvo, je možné zmeniť. Zmena sa týka podľa Nietzscheho všetkých, pretože i v spoločnosti sú silní jedinci a slabí jedinci. K týmto ohlasovaným zmenám patrí i jeho teória nadčloveka. Nadčlovek je nový prekonaný druh človeka. Je zosobnením aktívnej vôle k moci. Nadčlovek odmieta všetko, čo je reaktívne a niečomu podriadené. Ide o moc a schopnosť vládnúť druhým. V slobodnej vôli k moci má riadiť už novozavedené hodnoty a „... tým rozvrhovať svoje bytie vo vývoji ...“ (Anzenbacher, 2001, 185). Nietzschemu ide predovšetkým o zdôraznenie významu človečenstva v novej projekcii, kde

nebudú slabí jedinci a nebude nezaujím človeka podieľať sa na rozvoji. Silný jedinec je zárukou slobodného rozhodovania a konania, plnohodnotnej realizácie na základe vlastného pričinenia. Jeho vôľa k moci je cieľným úsilím po všetkom novom a zároveň dôkaz možností nadčloveka ako predstaviteľa aktívnej vôle k moci. Význam Nietzscheho nespočíva len v jeho teóriách a názoroch, ktoré sú zachytené v autorom diele, ale predovšetkým v celkovom odkaze, ktorý ovplyvnil celý rad súčasných autorov, filozofov, spisovateľov a umelcov.

Súčasne s koncepciou Nietzscheho hodnôt vzniká v Nemecku ďalšia pozoruhodná teória, ktorú vytvoril M. Scheler. Ako priamy žiak E. Husserla patrí k vedúcim osobnostiam nemeckej filozofickej tradície. „Novoaugustinizmus v Nemecku tvorivo využíval fenomenológiu a novokantovskú filozofiu hodnôt. Jeho program formuloval M. Scheler, podľa ktorého poznanie Boha môže splniť svoju úlohu iba vtedy, keď sa novým spôsobom dobovo konštitujú veľké idey augustinizmu. Veď v ňom ide predovšetkým o novú, živú reflexiu bezprostredného kontaktu duše s Bohom“ (Letz, 2009, 243). O tom svedčia i zdroje, z ktorých sám Scheler vychádza: je to predovšetkým A. Augustínus, F. Nietzsche a predovšetkým E. Husserl. Práve v Husserlovom diele Scheler pokračuje a nadväzuje naň. K jeho významným dielam patrí Formalizmus v etike a materiálna etika hodnôt, Prevrat hodnôt a Miesto človeka v kozme. Veľmi ovplyvnený Husserlom a jeho fenomenológiou vytvára špecifikum tohto smeru so zameraním sa na hodnoty a fenomenologickú metódu aplikuje do etiky. „V každom cieli je určitá hodnota. Človek sa vždy usiluje o hodnoty. Hodnoty sú absolútne, sebestačné a nemenné podstaty. Menia sa iba naše poznatky hodnôt a náš vzťah k nim. Fenomenologická metóda umožňuje uchopiť hodnoty obsahovo (materiálne)“ (Störig, 1991, 240). Hodnoty sa menia iba s našim poznaním, vekom. Na týchto hodnotách možno založiť etiku ako samostatnú disciplínu. V tomto zmysle Scheler vystupuje proti Kantovmu poznaniu foriem vecí, ktoré zakladajú etiku (mravné zákony). Takisto popiera hodnoty, ktoré vznikajú podľa filozofov

života odvodením od človeka a jeho správaním sa v danom prostredí. Scheler uvádza striktnú hierarchiu hodnôt (rebríček hodnôt). „Jestvujú pozitívne a negatívne hodnoty, vyššie a nižšie. Najnižšie sú hodnoty jednoduchého zmyslového pociťovania, hodnoty príjemného a nepríjemného, nad nimi hodnoty vitálneho cítenia, hodnoty ušľachtilého a nízkeho, ešte vyššie stoja duchovné hodnoty poznávania, krásna, spravodlivosti a ich protikladov“ (Störig, 1991, 241). Uvedená hierarchia hodnôt podáva spresnenie Schelerovho pohľadu na svet hodnôt. To, prečo uvádza duchovné hodnoty ako najvyššie, je dané tým, že duchovná sféra je najvyšším prejavom ľudskej bytosti, rovnako ako u Augustína. Zvláštne postavenie má človek – osoba – ako ho nazýva Scheler. Preto v celkovej hierarchii nájdeme i hodnoty osobné a vecné. Z hľadiska významu sú vyššie hodnoty osobné, pretože osoba je duchovným prejavom reality. Vecné hodnoty sú druhoradé a majú povahu hmotných statkov, ktorými sa človek počas života obklopuje. Ich význam si človek uvedomuje bezprostredne v čase a preto je ich význam pre človeka pomínuteľný.

Scheler je tiež zakladateľom modernej filozofickej antropológie. V nej má svojrázne postavenie človek, ktorý nielenže pochádza zo zvierata, ale sám im aj je. Schelerova teória lásky popisuje lásku nie spoločenskú, fyzickú, ale jej najvyšším prejavom je láska k Bohu. Túto lásku k Bohu Scheler koncipuje ako podieľanie sa na božej láske k svetu. V tom je hlavná podstata lásky v Schelerovom podaní. „Tento Schelerov program ďalej rozpracoval a konkretizoval J. Hessen, vychádzajúci aj z filozofie a teológie tübingenských teológov H. Schella a J. Müllera, ktorých dielo katolícka cirkev neprijala... Intuitívne poznatky sa bezprostredne obracajú k reálnej skutočnosti, a to predovšetkým k svetu hodnôt (rozoznáva hodnoty etické, estetické a posvätné), ktorý nie je prístupný diskurzívnemu mysleniu a môžeme ho pochopiť len prežívaním hodnôt a nazeraním na ne. Svet hodnôt je síce pre Hessena ideálny, ale v metafyzickej perspektíve sa (...) zjavuje reálne ako živé, personálne hodnotové centrum, ktorým je Boh“ (Letz, 2009, 243).

Súčasníkom M. Schelera je Američan J. Deset, ktorý v rámci pragmatizmu rozpracoval rekonštrukciu etiky. Hodnoty vznikajú na základe myšlienok človeka a myšlienky je možné považovať za praobyčajné inštrumenty (nástroje), ktorými človek vládne vo svete materiálnych a duchovných hodnôt. „Cieľom života nie je dokonalosť ako posledný cieľ, ale stále postupujúci proces zdokonaľovania a zušľachtovania“ (Störig, 1991, 415). Základom morálky je teda rast, zdokonalenie. Tento rast a zdokonalenie je individuálne. To sú i základné rysy personalizmu, ktorý má s pragmatizmom spoločné založenie mravných hodnôt a zdôvodnenie náboženstva ako vzťah človeka k ľudským hodnotám a ich dodržovanie.

Odporúčaná literatúra

HOLZHEY, H. – RÖD, W.: *Filosofie 19. a 20. stol. II.* Praha, 2006.

CORETH, E. – EHLEN, P. – SCHMIDT, J.: *Filosofie 19. stoloetia.* Olomouc: nakl. Olomouc, 2003.

1.1. Poznatky o etike v poňatí francúzskej filozofickej tradície

Kľúčové slová: *Foucault, Lyotard, Derrida, Deleuze, Sartre*

Súčasnú poznávanie morálneho správania. V súčasnej dobe hovoríme o postmoderne, o postmodernej dobe. Ide o veľmi široké intelektuálne hnutie, ktoré má svoje počiatky v Spojených štátoch. Vplyv postmoderny je v rôznych kultúrnych oblastiach. Prioritou celého postmodernizmu je odmietnutie veľkých teórií a súhrnov. Ide o pluralitu názorov a myšlienkových procesov. Dochádza i k zásadnej premene spoločnosti a k prelínaniu jednotlivých vedných odborov. Napr. filozofia nie je „čistou“ abstraktnou vedou, ale prelína sa s literatúrou, umením, architektúrou a exaktnými vedami. Postmoderna je proti mnohorakosti, v kurze je individualita a bezprostredná myšlienková realita, ktorá sa odráža v dielach svojich autorov. Filozofická etika tohto búrlivého obdobia sa sformovala vo Francúzsku v druhej polovici XX. storočia. K predstaviteľom patrí M. Foucault, J. – F. Lyotard, J. Derrida, G. Deleuze a i. Každý z týchto autorov prispel k novej myšlienkovej konštrukcii reality a vyzdvihuje iné motívy. Aj základ, z ktorého vychádzajú, sa líši. Od literatúry cez psychológiu alebo lingvistiku. Základný text, ktorý sa k tejto dobe viaže, je Lyotardova Postmoderná situácia z roku 1979. Ide o spis, v ktorom Lyotard podáva hodnotenie stavu spoločnosti a jej úrovne. Väčšina ďalších diel je pôsobivou analýzou a hodnotením stavu spoločnosti z hľadiska rôznych vied: filozofie, práva, psychológie. Otázka mravov a morálneho správania sa dostáva do nových rozmerov a autori sú omnoho otvorenejší a kritickejší ku všetkému, čo s ľudskou

identitou súvisí. Autori, čo je zaujímavé, nepublikujú ucelené texty monografického zamerania, ale do popredia sa dostáva tzv. zborníková literatúra (napr. zborník *Aisthesis*). Tieto zborníky sú vždy zamerané na konkrétnu tému a autori (prispievatelia) publikujú svoje štúdie vo voľnom štýle. Uvedený žáner si získal veľkú popularitu a rozsah svojich čitateľov. Morálne problémy sa spájali s otázkou životnej úrovne spoločnosti, spoločenskej prestíže a mravného cítenia národnostných celkov. Často sa zachádza i do dejín a mnohé spoločenské otázky sa komparujú so súčasnou aktuálnou situáciou. Znovu sa do popredia dostáva napr. Platón a jeho ideálna štát, teórie machiavellizmu, Rousseauova spoločenská zmluva, Lockov zákonodarný systém, princípy liberalizmu a socializmu. „Na francúzsku postmodernu pôsobil aj štrukturalizmus. Usiluje sa ukázať, že rozdiely medzi rôznymi jazykmi, národnými kultúrami a epochami možno uviesť na systémové štruktúrne komplexy, teda na určité kontextuálne spôsoby prístupu. To otvára postmodernú perspektívu, ktorá sa zasadzuje za pluralitu rovnocenných prístupov, štruktúrnych východísk či paradigiem. Historickú premenu takých štruktúrnych komplexov či spôsobov prístupu v dejinách práva, mravov a vedy sa usiloval v pôsobivých analýzach ukázať predovšetkým M. Foucault“ (Anzenbacher, 2001, 187). Bol to práve Foucault, ktorý sa od svojej lekárskej praxe dostal k filozofii a vytvoril celý rad textov s tematikou postmoderných analýz. Medzi inými môžeme uviesť *Myslenie zvonku*, *Myslenie prírodných národov*, *Slová a veci* : Archeológia humanitných vied a i. Foucault sa tiež pokúsil o analýzu moci v spoločnosti, kde sa moc delí podľa účelu a funkcie. Dochádza k záveru, že moc zásadným spôsobom mení správanie sa človeka v spoločenskom priestore. Moc je zároveň regulátorom vzťahov v spoločnosti a objektívnou príčinou spoločenského rozvrstvenia. Morálka v tomto usporiadaní nemá žiadne pravidlá a spoločnosť funguje na základe mocenských vzťahov. Potvrdilo sa i to, čo Foucault pripomína z Nietzscheho, že v mocenskom konflikte nemôžu panovať žiadne pravidlá morality, ale všetko sa riadi pravidlom silnejšieho. Zároveň vzniká otázka, ktorú

Foucault necháva otvorenú: Môže byť pluralita poslednou fázou vývoja ľudského myslenia? Teda je pluralita definitívom filozofie? Veď sme pod vplyvom rôznych sociálnych sietí, inštitúcií a mnohokrát i jednotlivcov, ktorí voči druhým uplatňujú zo svojej pozície moc, niekedy nevyberaným spôsobom aj za cenu poníženia ľudskej dôstojnosti. Taká je dnešná spoločenská realita.

Dnešná doba je taktiež v znamení spoločenskej plurality, ktorá vedie k identite a tolerancii. Často sa hovorí o identite. Identite národnej, ľudskej a inej. Identita a tolerancia do tej miery, pokiaľ to neobmedzuje i z hľadiska ľudských práv a slobôd druhého. Morálka dostáva inú podobu, než to bolo v predchádzajúcom vývoji ľudskej spoločnosti. Je tu hneď niekoľko otvorených prístupov k morálke a závisí od človeka, ktorú z nich si on sám zvolí. Voľba je často ovplyvnená spoločenským postavením, profesijnou orientáciou, vplyvom sociálneho prostredia. Ďalšia výnimočnosť je i v tom, že morálne správanie neovplyvňuje jednoznačne spoločenskú moráliku, t. j. nie je založené na striktnom pojmovom aparáte a uzavreté do snahy porozumieť jednotlivým pojmom, ktoré sú údajne dôležité pre skladbu morálneho presvedčenia jednotlivcov v spoločnosti.

Podstatné je to, že morálka nadobúda novú podobu i v rámci plurality myšlienkového orientácie a usporiadaniu spoločnosti. Postmoderní autori sa už nepýtajú na to, čo je morálka, a ako vzniká? Do popredia sa dostáva Sartrovský motív slobody. Každý človek sa nejako zariaďuje, aby našiel zmysel svojho života v slobodnom a morálne neviazanom prostredí, do ktorého sa dostáva. Jeho snahou je žiť naplno, voľbou môžeme mnoho zmeniť, ale môže to byť i cesta späť. To všetko nám ukazuje náš každodenný život. Je slobodný, nakoľko mu my sami slobodu našim prežívaním doprajeme a umožníme. Človek chce žiť dobre a spokojne.

Odporúčaná literatúra

CORETH, E. – EHLEN, P. – HAEFFNER, G. – RICKEN, F.: *Filosofie 20. stoloetia*. Olomouc : nakl. Olomouc, 2006.
FOUCAULT, M.: *Slova a veci*. Brno : Computer Press, a. s., 2007.

2. Kľúčové pojmy v etike

Kľúčové slová: *hodnoty, sloboda, svedomie, mravná norma*

V závere nášho materiálu sa zameriame na vybrané etické pojmy, ktoré boli používané v texte a majú význam z pohľadu poznania morálneho správania. Jednotlivé pojmy nie sú zoradené chronologicky ani v inej postupnosti. Ide o čisto subjektívny výber tých pojmov, ktoré morálku zakladajú u jednotlivých autorov alebo v teóriách, o ktorých už bola reč.

Hodnoty. Každý človek má počas svojho života určité hodnoty, ktoré vytvárajú jeho životný štýl a orientujú ho v jeho každodennom správaní. Sú vždy subjektívne a v priebehu ľudského života sa menia. Na vytváranie hodnôt má vplyv rodina, výchova, škola, priatelia, rovesníci. To všetko tvorí súbor, pod vplyvom ktorého človek pristupuje zo svojho vnútorného presvedčenia k skutočnosti. Najvyššou hodnotou každého človeka je jeho život. Starostlivosť oň je základnou ľudskou potrebou a zároveň jeho vlastnosťou. Všetky ostatné hodnoty poznávame ako odvodené, tzn. mravné hodnoty, hmotné hodnoty. Určite je možné pri rozhovore s každým človekom zostaviť jeho rebríček hodnôt. Z hľadiska subjektívneho posudzovania, o čom vlastne hodnoty sú a aké hodnoty preferujeme, sa názory jednotlivcov musia líšiť, v niečom azda budú aj spoločné. Pomocou hodnôt si človek vytvára svoj vlastný život a mnohokrát sa orientuje i pri rozhodovaní v zložitých životných situáciách. Vo väčšine prípadov má hodnota svoj konkrétny cieľ. Preto je cieľ s hodnotou previazaný. „(...) cieľ je všeobecným súhrnom všetkých

hodnôt a, naopak, že hodnoty sú skonkrétnením cieľa, prípadne podmienkami na dosiahnutie úhrnného cieľa...“ (Popelová, 1962, 345). Bolo by na samostatnú rozpravu písať o histórii hodnôt. My sa uspokojíme s tým, že už antická filozofia konkrétne označuje realitu, ktorá bola neskôr označená inými termínmi a predstavovala hodnoty. Je to napr. nutnosť, možnosť, podstata, pohyb atď. Pritom v rámci samotnej antiky je možné vidieť jasný posun vo vymedzovaní pojmu hodnoty. Ako príklad za všetky uveďme stoické určenie hraníc prirodzenosti a Aristotelove učenie o látke a forme. Neskôr sa morálne hodnoty prelínajú s ontologickou a gnozeologickou tematikou. Teda hodnota nie je filozofickou kategóriou, ako je to pri ostatných pojmoch mravného správania (dobro, zlo, svedomie, krása a pod.). „U Kanta je však ostrý predel medzi normami a hodnotami. Etika pozná iba normy. Estetické hodnoty sú predmetom posudzovania“ (Popelová, 1962, 345). Väčšina autorov sa zhoduje v tom, že od Nietzscheho sa hodnota stáva filozofickou kategóriou. Je to dané aj tým, že axiológia nie je chápaná hromadne, ale rozpadá sa na čiastkové pojmy, ktoré nachádzajú svoju vlastnú interpretáciu. Rovnako sa v tomto zmysle hovorí o kultúrnych hodnotách, mravných hodnotách, ekonomických hodnotách, duchovných hodnotách. Vznikajú rôzne koncepcie (teórie) hodnôt: filozofická teória hodnôt (M. Scheler), teologická teória hodnôt (P. Tillich, personalizmus), pragmatická teória hodnôt, psychologická teória hodnôt atď. Pre všetky je typické to, že hodnota je povýšená na etickú kategóriu spoločne s inými už zavedenými kategóriami. Významnou mierou sa o užšie ohraničenie hodnôt zaslúžila novokantovská škola (W. Windelband, H. Rickert). Celá nemecká historiografia XIX. storočia pracuje s kultúrnou hodnotou a usiluje sa o jej špecifické ohraničenie (O. Spengler, W. Dilthey). Dokonca i pozitivistí pracujú s hodnotou, ktorú sa usilujú zaradiť do axiologických pravidiel (A. Comte, H. Spencer). V personalistickej orientácii je hodnota spojená s náboženskými hodnotami, ktoré sú pre človeka prostriedkom na poznanie Boha (E. Mounier, J. Maritain). V našom výklade sme sa zaoberali hodnotami u M. Schelera a jeho pokračovateľov.

Mravná hodnota je vyjadrením ľudského prospechu a užitočnosti. Je zárodkom ľudského úsilia a rastu spoločenských pravidiel. Mravné hodnoty zakladajú spoločenskú mravnosť. Vyjadrujú tesnú spätosť človeka so spoločnosťou a tým aj jeho náklonnosť k tomu, že hodnoty sa v priebehu ľudského života menia a so spätnou platnosťou majú objektívnu povahu.

Sloboda. Jestvuje len málo pojmov, ktoré nemajú svoju vlastnú definíciu. K nim patrí práve sloboda. Aj keď je tento pojem známy už v antike, nenašiel sa nikto, kto by dokázal dať presnú definíciu tejto morálnej kategórii. Dnes má každý občan v našom štáte zaručenú slobodu. Použijeme J. P. Sartra, ktorý vytvoril v rámci existencializmu (napr. poviedkový súbor *Múr a i.*) celkom ojedinelou myšlienkou analýzu slobody. Ľudia sa dnes do slobody rodia. V dávnejších dobách to tak nebolo a ľudia po slobode túžili a chceli byť (stať sa) slobodnými. Problém je však inde, nebudeme sa zaoberať dejinami slobody, ale samotným pojmom, ktorý má mnoho rôznych konotácií. Sloboda je pre človeka samozrejmosťou, nikto sa dnes nezaobrá tým, že je neslobodný a slobodným by sa chcel stať. Ako hovorí Sartre, sloboda je pre človeka neslobodou. V akom zmysle? Každá sloboda prináša so sebou isté obmedzenia a zásady, ktoré ľudia plnia a vykonávajú vo vlastnom záujme. Sloboda je navyše podmienená voľbou. Voľbou rozhodujem o sebe a zároveň tým volím i druhých. Ten, kto si uvedomí túto závažnosť a zodpovednosť, je celkom bezradný. To je forma tzv. vonkajšej slobody. „Celkom inak je to pri vnútornej slobode. Podľa Aristotela je dobrovoľné v zmysle vnútornej slobody to, čoho princíp je v konajúcom. (...) konanie je potiaľ slobodné, pokiaľ konajúci určuje k tomuto konaniu sám seba“ (Anzenbacher, 2001, 272). Niekedy koná človek so svojou vnútornou slobodou na základe vonkajšieho popudu, a preto je vnútorná sloboda obranným mechanizmom v jeho konaní. Niektorí autori sa zaoberajú vzťahom slobody a determinizmu, ktorý si získal svoje miesto vďaka rozvoju filozofie vedy a formulácii niektorých javov na základe prírodnej kauzality. Pritom musí byť jasné, že sloboda nemá nič spoločné s empirickým základom. Slobodu poznávame

na základe našich mravných postojov a nášho spolunažívania na tomto svete spoločne s druhými ľuďmi.

Svedomie. Ide o pilier všetkých mravných kategórií, ktoré dnes poznáme a dokážeme pomenovať. Svedomie je natoľko závažná kategória, že sa spája s významom praktického rozumu. Svedomie súvisí do istej miery s našou zodpovednosťou a povinnosťou. Ľudia k svedomiu prichádzajú až po určitom konaní, ktoré je ukončené. Význam svedomia je pre každého človeka zrejme iný a rovnako každý z nás dokáže prežívať inak intenzívne každodenné životné problémy a osudy. Svedomie človeka sa pri rôznych situáciách mení a je určite ovplyvniteľné výchovou a spoločenskou situáciou. „Autonómia svedomia znamená tiež toto: Nikto nás nemôže k niečomu morálne zaviazat', ak my sami nemáme vedomie, že sme k tomu zaviazaní. Svedomie vzťahuje všeobecný praktický princíp na situáciu. Tento princíp je mravné a priori, a má charakter viazanosti (povinnosti) a dobroty a zloby. Kant formuluje mravné a priori v kategorickom imperatíve. V aplikácii mravného a priori na situáciu dospieva praktický rozum k praktickému súdu o tom, čo je tu a teraz povinnosťou. Povinnosť v morálnom zmysle jestvuje iba vtedy, keď praktický rozum vzťahuje svoje mravné a priori na konanie v situácii a tak dospieva k praktickému súdu. Potiaľ hovoríme o autonómii svedomia. Morálna hodnota správania závisí výhradne od predchádzajúceho svedomia“ (Anzenbacher, 2001, 286-287).

Mravná norma. Dnešná spoločnosť si v priebehu svojho vývoja poradila s hocičím. Nie je to inak ani v prípade mravných noriem, ktoré majú svoje pevné miesto v kategoriálnom aparáte etiky. Všeobecne je zaužívané považovať normu za predpis, ktorý naplníme na dosiahnutie stanoveného cieľa. Tento predpis platí v určitej spoločnosti a má obmedzený charakter. To z toho dôvodu, že mravné normy v jednej spoločenskej lokalite sa môžu zásadným spôsobom odlišovať od inej lokality (miesta výskytu inej spoločnosti). Mravné normy sa tiež menia, majú však dlhodobejšie trvanie než hodnoty. „Mravné normy musia byť zachované, aby boli zachovávané mravné vzťahy. K nutným predpokladom normatívnych vzťahov patrí

cieľ, ktorý niekto chce dosiahnuť, systém predpisov, na ktorých plnení je viazané dosiahnutie cieľa“ (Popelová, 1962, 393). Mravné normy zároveň nastavujú určité platné pravidlá nášho konania a správania v určitom spoločenskom poriadku. Z hľadiska rozdelenia môžeme hovoriť o normách mravných, spoločenských alebo právnych. Niekedy sa normy spájajú s významom slova kódex, čo je treba odlišovať. Norma sa od kódexu odlišuje aj tým, že neudáva, že sa niečo môže vyžadovať od toho, čo je zavedené do užívania (lekársky kódex, kódex pracovníkov v strojárstve, a pod.). Platnosť noriem je viac menej daná subjektívnym postojom hodnotiteľa. „Individuálne svedomie a normy teda vzájomne súvisia a navzájom sa určujú. Na druhej strane svedomia sa formujú a rozvíjajú v konfrontácii s normami sociálneho étosu“ (Anzenbacher, 2001, 288). Vznikne aj logická otázka – sú normy nutné a dôležité? Áno, normy v spoločnosti sú opodstatnené a majú svoje platné postavenie v spoločenskom prostredí. Normy zaručujú vývoj spoločnosti a spoločenských vzťahov. Riadia sa nimi a môžu byť rozhodujúce v každom prípade pre zaistenie humanity ľudstva.

Záver

Text, v ktorom sme sa zaoberali poznaním v morálnom správaní ukazuje, že morálka sa formuje rovnakým spôsobom ako vlastná ontogenéza človeka. Morálne správanie zodpovedá vždy spoločenskej atmosfére a duchovnému obrazu kultúry.

Antika sa zásadným spôsobom zaslúžila o sformovanie základných etických problémov, ktoré boli súčasťou života gréckej polis. Mravné správanie bolo otázkou ľudskej angažovanosti v praktickom a teoretickom prostredí. Starogréckym mysliteľom tiež vďačíme za vytvorenie širokého okruhu otázok, ktoré boli svojou podstatou prenesené do ďalších období. Ako Sokrates, Platón, tak aj Aristoteles vychádza vo svojom myšlienkovom procese z praktického života a skúseností, ktoré sa v spoločenskom prostredí vytvárajú. Navyše ani Platón sa definitívne nezbavil vplyvu mýtických príbehov, na nich vytvára svoje široko pojaté dielo. Otázkou, ktorá by mohla byť pre autorov tohto obdobia spoločná, je cieľ ľudského života, ktorý každý z nich vidí v blaženosti, ideálnom svete alebo dobrom žítí. K tomu vytvárajú celý rad čiastkových atribútov, ktoré človeka k uvedenému cieľu smerujú. Aj neskorá antika v podobe systémov stoicizmu, epikureizmu, skepticizmu vytvára predovšetkým etické učenie vychádzajúce z poznaných možností morálneho sveta a mravných ideálov, ktoré napomáhajú k vytvoreniu etickej normy helenistického obdobia. Je to opäť úsilie o dokonalý život, ktorý je zobrazený v podobe vtedajšieho spôsobu života a najmä spoločenských pomerov v gréckej a neskôr i rímskej spoločnosti a jej usporiadania. Požívačný spôsob života, duševný

pokoj a rozvaha, úsilie, ktoré je obmedzené ľudskými možnosťami a svetom, v ktorom vládnu božstvá. To všetko dáva človeku určité možnosti a mieru zodpovednosti za svoj život a podiel na spoločenskom dianí.

V stredoveku dochádza k zásadnému posunu otázky po človeku. Do popredia sa dostáva snaha preukázať na filozofickom základe božskú existenciu. Vzniká veľmi prepracované dogmatické učenie, ktoré v seba nesie prvky filozofického myslenia a teológie. Po celý čas trvania stredového obrazu sveta bola klasická dogmatika stredom pozornosti učencov, filozofov a teológov. Problém mravnosti sa stal súčasťou apriórneho obrazu, v ktorom je človek podriadený Bohu a s jeho milosťou sa usiluje o čo najdokonalejšie poznanie stvoriteľa. Tento problém je obsiahnutý v rôznych podobách u A. Augustína, T. Akvinského a i. Svojím významom je dôležité pre celú dobu a nasledujúce udalosti učenie T. Akvinského – tomizmus. Svoju pozitívnu úlohu zohralo učenie a činnosť rôznych pravidiel, ktoré sa zaslúžili o zachovanie písomností a učenia gréckych autorov. Etika sa stáva nedeliteľnou súčasťou scholastických učencov. Sú však už postulované samostatné etické kategórie, ktoré sú mnohokrát súčasťou kresťanského učenia a základov filozoficko-teologických systémov. Východiskovým momentom pre autorov tohto obdobia bolo Aristotelovo učenie a vybrané časti jeho diela, ktoré boli prekladané do jazyka vtedajších vzdelancov – do latinčiny.

Obdobie novoveku je veľmi silnou expanziou ľudského poznania. S počiatkami námorných objavov, dobývaním nových a doposiaľ nepoznaných území, obyvateľov a tradícií sa Európa postupne usiluje o šírenie kresťanstva i do neeurópskych zemí, ako to už bolo v období stredoveku. Nielen, že vznikajú nové filozofické orientácie, ktoré sa ešte líšia svojím miestom vzniku, už nie je možné hovoriť o filozofii ako celku, ktorý je typický pre obmedzené územie, ale dokonca na pomerne úzkom geografickom okruhu vznikajú rozdielne myšlienkové postoje a teórie. Do popredia sa dostáva ideál vedy. Rozvoj zaznamenávajú exaktné odbory a zmena je zreteľná i vo svetovom názore (geocentrizmus x heliocentrizmus). Mravná

teória súvisí so spoločenskými zmenami a význam človeka a jeho postavenie vo svete nie je poznamenané obmedzením. Obdobie renesancie, humanizmu a osvietenstva sa usiluje morálku odvodíť zo samotnej povahy človeka a pritom nezabudnúť aj na ľudský faktor. Mravné teórie sa zrazu začínajú líšiť i na jednotlivých územiach pod vplyvom rozdielneho prístupu samotných autorov, ktorí základ vidia v neobmedzenosti človeka, v ľudskom potenciáli, v humanite a v dobre, v rozume a skúsenosti. Ľudská kultúra sa mení v prospech pokroku a zaznamenávania tradície. Spoločnosť tohto obdobia je stále v priamej väzbe na náboženstvo. Vznikajú prvé mravné teórie, ktoré rozpracúvajú jednotlivé kategórie v súvislosti s požiadavkami doby. Niektoré z nich reagujú radikálnym spôsobom proti doterajším zavedeným spoločenským pravidlám. Príkladom je Nietzscheho výzva k zmene zavedených morálnych hodnôt a premene spoločnosti. Iným príkladom je Schelerova analýza hodnôt v súlade so spoločenskými pomermi.

Súčasná sociálna etika a rôzne empirické prístupy formujú dnešnú podobu morálky mravných postojov kultúry XXI. storočia. Od svojich počiatkov prešli veľkým časovým obdobím a mnohé teórie sú platné i pre dnešné ľudstvo. Z uvedeného vyplýva, že poznanie morálneho správania má svoje oprávnené dejiny a veľké osobnosti, ktoré prispeli k ich rozvoju. Ale i v súčasnej dobe vznikajú pod vplyvom racionality v spoločnosti nové prístupy. Je to napr. environmentálna etika K. Lorenze. Oblúbená zostáva existencialistická etika. Všetky tieto známe a ľuďmi poznané závery prispievajú k upevneniu humanity a ľudskosti.

Zoznam použitej, študovanej a citovanej literatúry

- AKVINSKÝ, T.: *Teologická summa*. Olomouc, 1937.
- ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*. Praha : Rezek, 1996.
- ANZENBACHER, A.: *Úvod do etiky*. Praha : Zvon, 2001.
- ANZENBACHER, A.: *Úvod do filozofie*. Praha : Portál, 2004.
- ANZENBACHER, A.: *Kresťanská sociálna etika. Úvod a princípy*. Praha : CDK, 2004.
- BERKA K.: *Aristoteles*. Praha : Orbis, 1966.
- BRÁZDA, R.: *Úvod do srovnávací etiky*. Praha : KLP, 1998.
- BRIESKORN, N.: *Sozialphilosophie. Eine Philosophie des gesellschaftlichen Lebens*. Stuttgart : W. Hohllhammer, 2009.
- CORETH, E. – SCHÖNDORF, H.: *Filosofie 17. a 18. storočia*. Olomouc : nakl. Olomouc, 2002.
- CORETH, E. – EHLEN, P. – SCHMIDT, J.: *Filosofie 19. storočia*. Olomouc : nakl. Olomouc, 2003.
- CORETH, E. – EHLEN, P. – HAEFFNER, G. – RICKEN, F.: *Filosofie 20. storočia*. Olomouc : nakl. Olomouc, 2006.
- CRICK, F.: *Věda hledá duši*. Praha : Mladá fronta, 1997.
- DAMASIO, A.: *Descartesův omyl – emoce, rozum a lidská mysl*. Praha : Mladá fronta, 2000.
- DE LIBERA, A.: *Středověká filozofie*. Praha : Oikoymenh, 2001.
- DÉMUTH, A.: *Teória her a problém rozhodovania*, FFTU, Trnava 2013.
- DOLISTA, J.: *Profesní etika*. České Budějovice : VŠERS, 2007.
- DOROTÍKOVÁ, S.: *Etika. Příspěvek k etice jednání*. Praha : UK – Pedagogická fakulta, 2005.
- DÜWELL, M. – HÜBENTHAL, CHR. – WERNER, H. M.: *Handbuch Ethik*, J. B. Metzler. Stuttgart : Weimar 2006.
- FOUCAULT, M.: *Slova a věci*. Brno : Computer Press, a.s., 2007.
- FURGER, E.: *Etika seberealizace, osobních vztahů a politiky*. Praha : Academia, 2003.
- GORFUNKEL, A. Ch. *Renesanční filozofie*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1987.
- GRAESER, A.: *Řecká filozofie klasického období*. Praha : Oikoymenh, 2000.
- GUARDINI, R.: *Dobro, svědomí a soustředování*. Praha : Academia, 1999.
- HÁLA, V.: *Univerzalizmus v etice jako problém*. Praha : Filozofa, 2009.
- HARTMANN, N.: *Struktura etického fenoménu*. Praha : Academia, 2002.
- HEINZMANN, R.: *Středověká filozofie*. Olomouc : nakl. Olomouc, 2000.
- HEGEL, F. W. G.: *Filosofie, umění a náboženství a ich vztah k mravnosti a státu*. Praha, 1943.
- HEGEL, F. W. G.: *Fenomenologie ducha*. Praha, 1960.
- HÖFFDING, H., KRÁL, J.: *Přehledné dějiny filozofie*. Praha : Česká grafická unie, 1947.
- HOLZHEY H, RÖD W.: *Filosofie 19. a 20. stol. II*. Praha, 2006.
- HREHOVÁ, H.: *Morálna filozofia Jacquesa Maritaina. Reflexie o etike a morálke*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2011.
- CHOMSKY, M.: *Syntaktické struktury*. Praha : Academia, 1966.
- JIRKŮ, P., KELEMEN, J.: *Kapitoly z kognitivní vedy*. Praha : VŠE, 1996.
- KANT, I.: *Kritika praktického rozumu*. Praha : Svoboda, 1944.
- KANT, I.: *Základy metafyziky mravů*. Praha : Svoboda, 1974.
- LETZ, J.: *Netomistické metafyziky*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2009.
- MACHOVEC, M.: *Smysl lidské existence*. Praha : Akropolis, 2006.
- NESVADBA, P.: *Filosofie a etika*. Plzeň : A. Čeněk, 2003.
- PESCHKE, K. H.: *Kresťanská etika*. Praha : Vyšehrad, 1999.
- POPELOVÁ, J.: *Etika*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- REMIŠOVÁ, A. (ed.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava : Kalligram, 2008.
- RÖD, W.: *Novověká filozofie I*. Praha : Oikoymenh, 2001.
- RÖD, W.: *Novověká filozofie II*. Praha : Oikoymenh, 2004.
- ROLNÝ, I. – LACINA, L.: *Globalizace, etika, ekonomika*. Věrovaný : nakl. J. Piszkie-wicz, 2004.
- ROTHBARD, N. M.: *Etika svobody*. Praha : Liberální institut, 2009.
- ROTTER, H.: *Osoba a etika*. Brno : CDK, 1993.
- SCHULER, M.: *Můj filozofický pohled na svět*. Vyšehrad, 2003.
- SEARLE, J. R.: *Mozek, mysl a věda*. Praha : Mladá fronta, 1994.
- SEDLÁČEK, T.: *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. Praha : nakl. 65. pole, 2009.
- SEKNIČKA, P. a kol.: *Úvod do hospodářské etiky*. Praha : ASPI, 2001.
- SKOBLÍK, J.: *Morálka v dialogu*. Kostelní Vydří : KN, 2006.
- SLABY, J.: STEPHAN a kol., *Affektive Intentionalität. Beiträge zur welterschließende Funktion der menschlichen Gefühle*, Mentis, Paderborn, 2011.
- STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filozofie*. Praha : Zvon, 1991.
- STUDER – PAUER, H.: *Einführung in die Ethik*. Wien : Facultas Verlag und Buch-handels AG, 2010.
- SUTOR, H. B.: *Politická etika*. Praha : Oikoymenh, 1996.
- THAGARD, P.: *Úvod do kognitivní vedy. Mysl a myšlení*. Praha : Portál, 2001.
- THAGARD, P. (ed.), *Philosophy of Psychology and Cognitive Science*. Amsterdam : Elsevier, 2007.
- WEBER, H.: *Všeobecná morální teologie*. Praha : Zvon, Vyšehrad, 1998.
- Handbuch Ethik*, ed. M. Düwell, Chr. Hübenthal, M. H. Werner, J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2006.

Prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.

Kognícia v morálnom správaní

Vysokoškolský učebný text
Vydanie prvé

Recenzenti

Prof. PhDr. Silvia Gáliková, CSc.,
RNDr. Mgr., Reginald Adrián Slavkovský, PhD.

Jazyková korektúra: Doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.

Grafická úprava a sadzba © Ladislav Tkáčik

fftu

Vydavateľ

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
filozofia@truni.sk, fff.truni.sk

© Josef Dolista, 2013

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013
ISBN 978-80-8082-626-0